

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

другого (магістерського) рівня вищої освіти

**на тему: Фінансово-кредитна підтримка аграрної сфери банківською
установою**

Виконала:

Гребеник Анастасія Андріївна
здобувач освіти спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Керівник:

Шалигіна Ірина Валеріївна
доцент кафедри фінансів, банківської справи та
страхування

Рецензент:

Скиба Дмитро Анатолійович
керуючий Сумським відділенням
АТ «Креді Агріколь Банк»

Суми – 2022

АНОТАЦІЯ

Гребеник А.А. Фінансово-кредитна підтримка аграрної сфери банківською установою

Кваліфікаційна робота ОПП «Фінанси, банківська справа та страхування», спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», СНАУ, Суми. 2022 р. Рукопис.

В кваліфікаційній роботі розглянуті теоретико-практичні аспекти фінансово-кредитної підтримки аграрної сфери банківською установою з урахуванням міжнародного досвіду. Значне місце в українській економіці займає саме аграрна сфера, від розвитку якої залежить і національна економіка країни, і добробут її населення. Зараз аграрії, особливо МСБ, у своїй діяльності мають багато проблем, зокрема сезонність виробництва негативно впливає на наявність коштів. Тому й виникає в них питання щодо отримання кредитних коштів у банках. Щорічно в Україні збільшуються обсяги наданих кредитів комерційними банками суб'єктам-аграріям. Впродовж 2019-2021р.р. досить великим попитом користувалися саме пільгові кредити через систему державних програм фінансово-кредитної підтримки. Також функціонували програми міжнародного фінансування та кредитування аграрної сфери. Є окремі програми із міжнародними банками. АТ «Креді Агріколь банк» є стратегічним партнером для агробізнесу і за допомогою різних програм проводить його фінансово-кредитну підтримку. Банк надає достатню кількість різних фінансових продуктів для цього сегменту. Проведено аналіз фінансово-економічного стану АТ «Креді Агріколь банк» і негативним є те, що чистий прибуток банку негативно зменшився на 10,2%. Кредитний портфель АТ «Креді Агріколь Банку» складається із портфельів: корпоративний 70%, МСБ 15% та роздрібний 15%. Видані кредити суб'єктам аграрного бізнесу становить 27,4% від усіх кредитів. Обґрунтовано доцільність фінансово-кредитної підтримки суб'єктів аграрного бізнесу АТ «Креді Агріколь Банк» в Сумському регіоні. Надана інформація щодо кредитного портфелю за видами послуг регіонального відділення АТ «Креді Агріколь Банку» у м.Суми за 2021р. Для своїх клієнтів Креді Агріколь Банк пропонує багато різних видів програм кредитування, де найбільшим попитом серед них користується державна програма «Доступні кредити 5-7-9%». **За програмою в 2021р. було видано 35 млн.грн., однак в 2022 році є тенденція до зростання.** Запропоновані напрямки удосконалення фінансово-кредитної підтримки суб'єктів аграрного бізнесу. Важливою пропозицією є відновлення закритої програми Доступні кредити та розширення параметрів видачі кредитів: для встановлення сонячних панелей на території агропідприємств. А також надавати пільгові кредити окремо для тваринників на встановлення генераторів. Проведено опитування клієнтів-аграріїв щодо користування програмою та можливості її подальшого здійснення. Розраховано економічний ефект від використання кредиту 5-7-9% для ТОВ АФ «Довіра 2008» і визначено, що більш ефективнішим для нього брати великі суми кредиту під відсоткову ставку 5%.

Ключові слова: аграрна сфера, фінансово-кредитна підтримка, аграрне кредитування, кредитний портфель, пільгові кредити.

SUMMARY

Hrebenyk A.A. Financial and credit support of the agricultural sector by a banking institution

Qualification work of the EPP "Finance, banking and insurance", specialty 072 "Finance, banking and insurance", SNAU, Sumy. 2022. Manuscript.

The qualification work considered the theoretical and practical aspects of financial and credit support of the agrarian sector by a banking institution, taking into account international experience. A significant place in the Ukrainian economy is occupied by the agrarian sphere, on the development of which both the country's national economy and the well-being of its population depend. Currently, farmers, especially SMEs, have many problems in their activities, in particular, the seasonality of production negatively affects the availability of funds. That is why they have a question about obtaining credit funds from banks. Every year in Ukraine, the volume of loans granted by commercial banks to agricultural entities increases. During 2019-2021 preferential loans through the system of state programs of financial and credit support were in rather high demand. Programs of international financing and crediting of the agrarian sector also functioned. There are separate programs with international banks. «Credit Agricole Bank» is a strategic partner for agribusiness and provides financial and credit support to agribusiness through various programs. The bank provides a sufficient number of different financial products for this segment. An analysis of the financial and economic condition of «Credit Agricole Bank» was conducted and the negative is that the net profit of the bank decreased negatively by 10.2%. The credit portfolio of Credit Agricole Bank consists of portfolios: corporate 70%, SME 15% and retail 15%. Loans issued to agricultural business entities account for 27,4% of all loans. The expediency of financial and credit support of agrarian business entities of «Credit Agricole Bank» in the Sumy region is substantiated. Information provided regarding the loan portfolio by types of services of the regional branch of «Credit Agricole Bank» in Sumy for 2021. For its clients, «Credit Agricole Bank» offers many different types of lending programs, where the state program «Affordable loans 5-7-9%» enjoys the greatest demand among them. According to the program in 2021 35 million hryvn were issued, but in 2022 there is an upward trend. Proposed areas of improvement of financial and credit support of agrarian business entities. An important proposal is the restoration of the closed program «Affordable loans» and expansion of the parameters of issuing loans: for the installation of solar panels on the territory of agricultural enterprises. And also provide soft loans separately for livestock farmers to install generators. A survey of agricultural clients was conducted regarding the use of the program and the possibility of its further implementation. The economic effect of using a 5-7-9% loan for «Dovira 2008» was calculated and it was determined that it is more efficient for it to take large amounts of credit at an interest rate of 5%.

Key words: agrarian sphere, financial and credit support, agrarian lending, loan portfolio, preferential loans

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОЇ СФЕРИ БАНКІВСЬКОЮ УСТАНОВОЮ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ.....	10
РОЗДІЛ 2 ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОЇ СФЕРИ АТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНКОМ».....	21
2.1 Організаційно-економічна характеристика АТ «Креді Агріколь Банк».....	21
2.2 Діагностика фінансового стану АТ «Креді Агріколь Банк».....	34
2.3 Діагностика кредитних операцій та кредитної підтримки аграрного бізнесу АТ «Креді Агріколь Банком».....	42
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОЇ СФЕРИ БАНКІВСЬКОЮ УСТАНОВОЮ	47
3.1 Обґрунтування доцільності фінансово-кредитної підтримки суб'єктів аграрного бізнесу АТ «Креді Агріколь Банк» в Сумському регіоні.....	47
3.2 Напрямки удосконалення фінансово-кредитної підтримки суб'єктів аграрного бізнесу АТ «Креді Агріколь Банк».....	51
3.3 Розрахунок економічного ефекту суб'єкту аграрної сфери від використання кредиту 5-7-9%.....	57
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТКИ.....	70
Додаток А. Звіт про фінансовий стан АТ «Креді Агріколь Банку» за 2019-2021р.р.	
Додаток Б. Звіт про прибуток або збиток АТ «Креді Агріколь Банку» за 2019-2021р.р.	
Додаток В. Примітка 8. Кредити та аванси клієнтам АТ «Креді Агріколь Банку» за 2019-2021р.р.	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Більшість сільськогосподарських виробників не змогли вивезти минулорічний урожай через військовий стан. В результаті цього вони не отримали свої вкладені кошти і відповідно не можуть продовжувати свою виробничу діяльність. Особливо це стосується проведенню посівної кампанії, тому розуміючи всю ситуацію в країні, уряд презентував доступну кредитну схему, за якою аграрії можуть отримати необхідні кошти для проведення повного комплексу агротехнічних заходів. Саме фінансово-кредитна підтримка аграрної галузі є необхідною та актуальною, і має на меті головне – забезпечення діяльності та підвищення платоспроможності її суб'єктів.

Актуальність обраної теми дослідження полягає у підвищенні фінансової стійкості функціонування аграрного виробництва через обґрунтовану систему державної підтримки разом із банківськими установами за допомогою проведення пільгових програм кредитування та субсидіювання.

Теоретико-методологічні та практичні аспекти розвитку системи фінансово-кредитної підтримки аграрної сфери та суб'єктів господарювання галузі досліджено і висвітлено у роботах багатьох вітчизняних учених. Значний внесок у розгляд цього питання зробили українські та іноземні вчені: Л. Аврамчук [1], І. Бенжанір [3], Т. Бондарук [4], С. Колотуха [6], І. Салогуб [11], Н. Трусова [12], В. Рябоконт [10], І. Фурман [13], G. Mashange [18], Kambali U. [20] та багато інших.

Незважаючи на значну кількість досліджень із даної проблеми, багато теоретичних-методичних та особливо практичних питань, пов'язаних із обґрунтуванням напрямків розвитку системи фінансово-кредитної підтримки аграрної сфери в сучасних умовах, залишаються не до кінця вивченими, що і зумовило актуальність та необхідність даного дослідження.

Мета даного дослідження – проведення аналізу фінансово-кредитної підтримки суб'єктів аграрної галузі АТ «Креді Аґріколь Банком», а також обґрунтування її доцільності та удосконалення в Сумському регіоні в умовах війни.

Для досягнення мети дослідження були вирішені такі **завдання**:

- визначені особливості та специфіка аграрного виробництва;
- виділені специфічні ризики, що впливають на розвиток кредитування в аграрній сфері економіки України;
- наведені особливості банківського кредитування аграрної сфери виробництва;
- наведені підходи до фінансово-кредитної підтримки суб'єктів аграрного виробництва з урахуванням міжнародного досвіду;
- зроблена діагностика основних фінансово-економічних показників діяльності АТ «Креді Агріколь Банку»;
- зроблена діагностика кредитного портфелю АТ «Креді Агріколь Банку» та програм кредитної підтримки аграрної сфери;
- обґрунтовано доцільність фінансово-кредитної підтримки суб'єктів аграрного бізнесу АТ «Креді Агріколь Банк» в Сумському регіоні;
- запропоновані напрямки удосконалення фінансово-кредитної підтримки суб'єктів аграрного бізнесу АТ «Креді Агріколь Банк»;
- проведено розрахунок економічного ефекту суб'єкту аграрної сфери від використання кредиту 5-7-9%;
- зроблені висновки.

Об'єктом дослідження є фінансово-кредитна підтримка аграрної сфери АТ «Креді Агріколь Банком».

Предметом дослідження є процес забезпечення та проведення фінансово-кредитної підтримки сільськогосподарського підприємства через пільгове кредитування.

Елементами наукової новизни одержаних результатів роботи є визначення та обґрунтування основних напрямків удосконалення фінансово-кредитної підтримки суб'єктів аграрного бізнесу АТ «Креді Агріколь Банк», зокрема, продовження пільгового кредитування за програмою «Доступні кредити 5-7-9%» на встановлення сонячних панелей та надання кредитів тваринникам на встановлення генераторів.

Практичне значення одержаних результатів визначається у формуванні пропозицій щодо перспективних напрямків розвитку фінансово-кредитної підтримки аграрної сфери АТ «Креді Агріколь Банк».

При написанні кваліфікаційної роботи використовувались такі **методи дослідження**: діалектичний метод наукового пізнання, системний підхід, методи логістичного аналізу та опитування. У роботі використано ретроспективний аналіз, структурний аналіз, порівняльний аналіз, коефіцієнтний аналіз, програмний аналіз.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Положення кваліфікаційної роботи доповідалися автором на двох наукових конференціях: ХСІХ Міжнародної науково-практичної інтернет - конференції «Проблеми та перспективи розвитку української науки» (м. Чернівці, 14 жовтня 2022 року); Всеукраїнській науковій конференції студентів і аспірантів, присвяченої Міжнародному дню студента (м. Суми, 15-18 листопада 2022).

Публікації. За матеріалами кваліфікаційної роботи опубліковано 2 тези наукових конференцій.

Структура і обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 23 найменувань, додатків. Основний текст викладений на 60 сторінках комп'ютерного тексту, робота містить 13 таблиць, 11 рисунків, 3 додатки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОЇ СФЕРИ БАНКІВСЬКОЮ УСТАНОВОЮ З УРАХУВАННЯМ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Ефективна банківська система в країні свідчить про те, що її економіка добре та стабільно функціонує, а також відбувається стимулювання до загального економічного зростання. Останнє дозволяє реалізовувати функції всіх фінансових посередників через які забезпечується саме переміщення необхідних грошових ресурсів від кредиторів до позичальників, щоб забезпечити їх потреби у кредитних ресурсах. Особливо це стосується аграрної сфери, яка останніми роками потребує більш ефективної фінансово-кредитної підтримки як з боку самої держави так і зокрема банківськими установами. А це, в свою чергу, вимагає від останніх шукати шляхи щодо зростання власних кредитних ресурсів, а також вдосконалювати структуру як самих кредитів так і депозитів [3].

Досить значне місце в українській економіці займає саме аграрна сфера, від розвитку якої залежить і національна економіка країни, і добробут її населення. Так, у 2021 році питома вага аграрної сфери у ВВП України становила 10,0% і це є найвищим показником серед усіх секторів економіки, а загальна вартість агровиробництва зросла на 19,2%. Також найбільша частка від загального українського експорту – майже 41,0% належить саме аграрній продукції. Україна впевнено претендує на статус одного з найбільших гарантів всієї світової продовольчої безпеки. Впродовж 20 років країна постачала продукти харчування для 40 млн. населення світу, а на сьогодні її внесок дорівнює у забезпеченні ними вже 400 млн. населення, в т.ч. і населення самої України. У розробленій в 2021 році стратегії розвитку української аграрної галузі до 2030 року передбачено забезпечити вже до 1 млрд. людей у світі аграрної продукцією.

Зараз в Україні зареєстровано майже 45 тис. підприємств аграрної галузі, з яких великими і середніми є близько 2,5 тис. підприємств. Зокрема, з них

зростають обсяги продукції у рослинництві, а м'ясо-молочне виробництво навпаки зменшується і стагнує. Виробнича діяльність великих агропідприємств приносить їм щорічно близько 8 млрд. дол загального доходу [17].

Отже, в сучасних умовах аграрії, особливо малий та середній агробізнес, у своїй діяльності має певні проблеми. Так, по-перше, це стосується дефіциту власних оборотних коштів, що є важливо необхідними для ведення власного виробництва агропродукції. Саме на це негативно впливає такий фактор як сезонність виробничого процесу, який в цій галузі є найбільш впливовим. Тому і виникає в них така нагальна потреба у знаходженні цих коштів за рахунок і власних джерел, але в більшості випадків це через отримання кредитних ресурсів у банківських установах. Особливості аграрної сфери виробництва надана на рисунку 1.1.

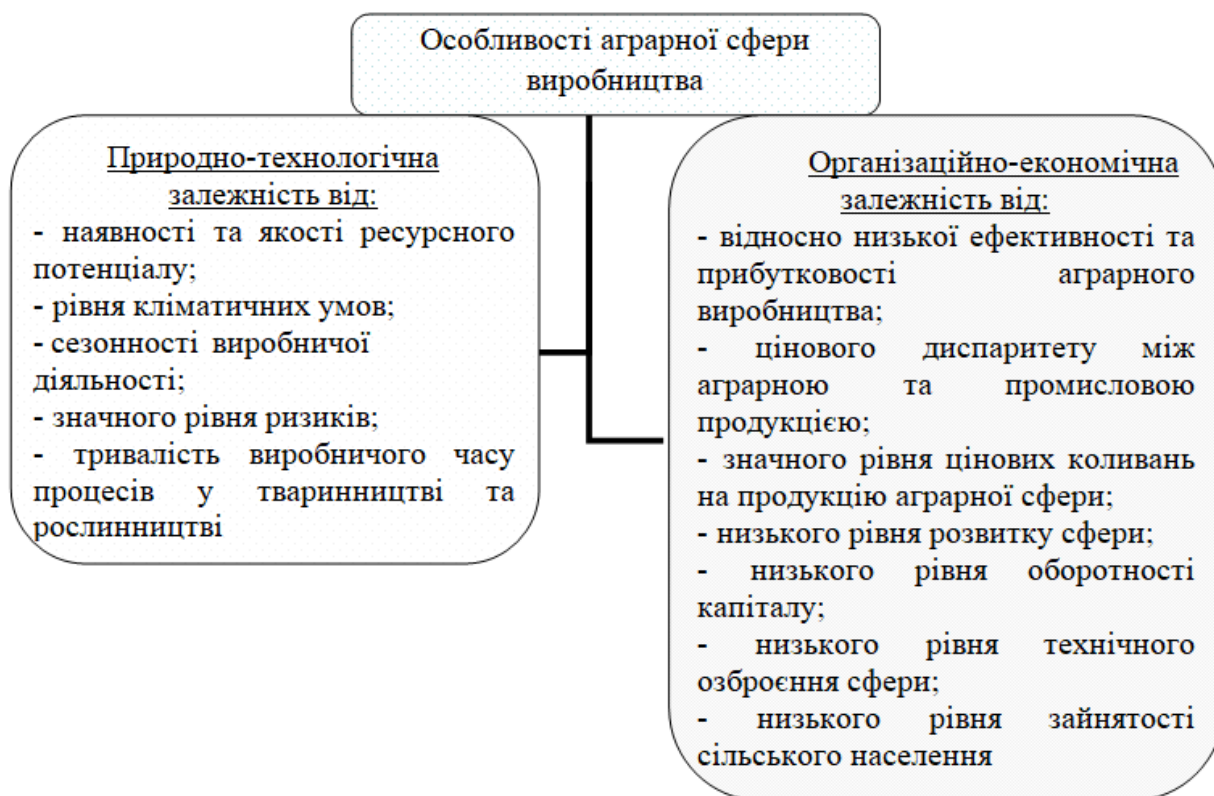

Рисунок 1.1 - Особливості аграрної сфери виробництва [10]

Але не завжди ці кредити є доступними через їх великі процентні ставки чи замалі суми кредитування. По-друге, доступність необхідних фінансових ресурсів для аграрних товаровиробників має бути забезпечено у взаємодії між державою та

банківськими установами. Особливості банківського кредитування аграрної сфери виробництва визначені на рисунку 1.2.

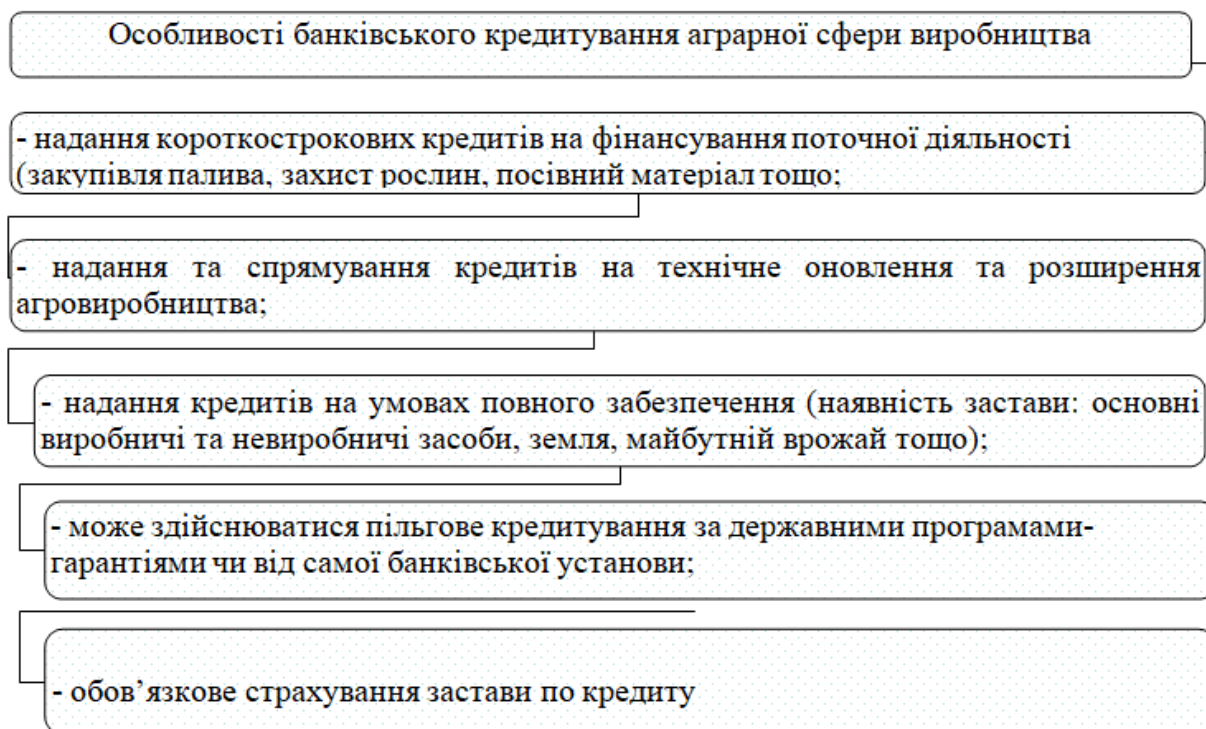

Рисунок 1.2 - Особливості банківського кредитування аграрної сфери виробництва

Джерело: [11]

Тому головним джерелом для них є саме кредити, при цьому сам механізм взаємодії між державою та банками має бути більш ефективним і враховуючи всі особливості аграрного бізнесу (сезонність, родючість землі, погодно-кліматичні умови тощо) [2].

Щорічно в Україні збільшуються обсяги наданих кредитів комерційними банками суб'єктам господарювання, зокрема й аграрним суб'єктам підприємництва. Більшістю з них є надані банками невеликі споживчі позики до 1 року, а загальні обсяги їх кредитного портфеля зросли саме через зростання клієнтської бази. НБУ зазначає, що співвідношення між банківськими позиками та річним чистим доходом позичальників знаходиться у межах 13–14%. [1]

У 2019 році аграрні виробники мали можливість злучати необхідні фінансові ресурси через використання таких інструментів фінансування як державна підтримка, банківські кредити, інвестиції, аграрні розписки, товарні кредити та вексельне фінансування. В 2020 році із запланованих 4,4 млрд. грн у програмах державної допомоги АПК фактично використали – 4,031 млрд. грн [4]. Вже у 2021 році трохи зросла державна підтримка аграріїв, яка була на рівні 4,6 млрд. грн. Однак саме в цей рік зріс і попит сільгоспвиробників у державній підтримці, ніж той обсяг підтримки, який надавався і становив майже 7 млрд. грн. На 2022 рік було заплановано лише 4,6 млрд. грн. у вигляді дотацій АПК із розробкою нових п'яти програм фінансування.

Взагалі багато підприємств малого і середнього бізнесу в Україні на протязі 2021 року досить активно почали користуватися такими державними програмами щодо підтримки бізнесу як часткова компенсація відсоткової ставки та державні гарантії за кредитами. Саме в цьому році була запропонована українським Урядом програма «Доступні кредити 5–7–9%», що була початком додаткового стимулювання процесів кредитування, особливо такого сегменту бізнесу як малий та середній бізнес. За 2021 рік у межах цієї програми було надано до 25% всіх нових чистих кредитів, що становить 64 млрд. грн у гривневому еквіваленті [8].

Також цією програмою кредитування банківськими установами скористувалися багато суб'єктів агробізнесу для вирощування нішевих культур, підтримки сільгоспмашинобудування та для компенсації кредитної ставки. Спеціальна програма була розроблена Українським клубом аграрного бізнесу спільно з Міністерством економіки України для того щоб підтримати саме аграріїв. Відповідно понад 30 млрд. грн (50,0% від загальної суми кредитів) для агросектору за цей період стало для них додатковим ресурсом для виробництва та їх реінвестування у подальше виробництво, а також профінансувати оновлення власних основних виробничих фондів та обігових коштів тощо. Дана кредитна програма 5-7-9% була пролонгована та незначно розширена і на 2022 рік.

Найпродуктивнішою сезоном для аграріїв є весна - саме тоді, коли господарство немислиме без кредитних ресурсів. Адже без цього недосяжна

постійна робота галузі. Програма державної підтримки аграрного сектору банківськими установами кредитами «5-7-9%» та державна програма професійних гарантій були одночасно доповнені «аграрною» лінією. В той же час, банки надають перевагу кредитуванню саме аграрного сектору. Програма реалізується Фондом розвитку підприємництва (ФРП) в якому є один учасник, тобто Уряд, який через Мінфін України займається координуванням його діяльності. Зараз учасниками даної державної програми фінансування є 42 банківські установи країни, що співпрацюють із ФРП [14].

Українські банківські установи надають спеціальні програми кредитування, які складають від 30 до 50% їх загального кредитного портфеля. Сам процес отримання банківських кредитів підприємств цієї галузі є досить складним та вимагає від них значного як документального оформлення так і завищених банківських відсоткових ставок. При цьому більшості із сільськогосподарських підприємств є не зовсім кредитоспроможними, особливо після «ковідних» негативних впливів. Усе це гальмує розвиток банківських кредитів аграрному сектору. Наразі лише 5,3 % отриманих сільськогосподарських кредитів зі строком погашення понад 5 років. Ця тенденція пов'язана в основному з політичною нестабільністю в країні та зростанням інфляції. Той факт, що комерційні банки вимагають значного забезпечення для кредитних договорів, також негативно впливає на заставу позик. Незважаючи на реалізацію низки програм державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, їх рівень залишається досить низьким порівняно з іншими країнами.

Останніми роками український малий та середній аграрний бізнес почав розробляти довгострокові стратегії розвитку та планувати свої найбільш вартісні рішення на перспективу. Тому що з'явилася така можливість завдяки довгостроковим кредитним ресурсам від різних Європейських банківських установ. Так, Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) запровадив в Україні такий проект як «Основний кредит для аграрної галузі — Україна», а в українських банках-партнерах пропонуються програми довгострокового фінансування аграрних інвестиційних проектів терміном до 10 років за найменшими

процентними ставками в країні. Ця банківська установа є кредитною установою Європейського Союзу, головними завданнями діяльності якої полягає у сприянні розвитку не тільки економіки ЄС, а й української економіки, створення нових робочих місць, запровадження принципів рівності та покращення рівня життя нашого населення.

Співпраця України з ЄІБ розпочалася ще у 2007 році, а у 2016 року ВРУ була ратифікована Фінансова угода між Україною та ЄІБ в рамках запровадження проекту «Основний кредит для аграрної галузі — Україна». За цим проектом було виділено кредитних коштів обсягом 400 млн. євро, що були направлені в українські комерційні банки для підтримки розвитку саме аграрного бізнесу в Україні. Це стосувалося вирощування таких культур як зернові та олійні, підтримки розвитку рибних господарств, зокрема це фінансування аквакультур.

За роки співпраці ЄІБ інвестував в Україну понад 6,4 млрд. євро, хоча в більшості його партнерами є такі великі агрохолдинги як «Астарта», МХП, «Нібулон», «Кернел», Agrofusion та інші. Вони отримували кредитних продуктів на десятки млн. євро. Водночас ЄІБ прагне надавати доступ і малим та середнім фермерським господарствам до сучасних фінансових інструментів. Його партнерами від українських банків є Банк Альянс, банк Львів та МТБ Банк, а також 6 банківських установ і декілька лізингових компаній знаходяться ще на стадії приєднання до цієї програми кредитування. ЄІБ в 2021 році вже надавав довгострокове кредитування на розвиток зрошення, елеваторних господарств та аквакультури. Надані ним фінансові інструменти дозволили аграріям виробити більш конкурентну та екологічно чисту продукцію (зокрема, при будівництві елеваторів) [23].

Наприклад, МТБ Банк, був залучений до цього Проекту у 2020 році і його головними перевагами стали пропозиції щодо довгострокового кредитування аграрної сфери, а саме: кредити на поповнення оборотних коштів надаються на 2-3 роки, а вже кредити на придбання основних засобів є терміном до 10 років. Щодо обсягів кредитування, то вони коливаються від 50 тис. євро до 5 млн. євро.

Така банківська установа як Банк «Альянс», також є учасником Проекту з 2020 року і за 2 роки вже видав кредитів на суму понад 11 млн. євро малим та середнім аграрним підприємствам у вигляді довгострокових капітальних інвестицій в будівництво елеваторів. Саме довгостроковий період кредитування (до 10 років) та зменшена на 1,5–2% вартість коштів у порівнянні з такими ж банківськими програмами у інших банків зацікавлює аграрних позичальників [21].

Таким чином, як і бюджетне фінансування процес кредитування для виробників аграрної продукції, є не тільки шляхом їх підтримки з боку держави, а й головним джерелом для інвестування. Вивчивши інформацію щодо міжнародного досвіду, можна зробити висновок про те, що за кордоном діє більш розгалужена та ефективна як національна так і світова кредитна система. З її допомогою відбувається стимулювання ефективного розвитку як самих кредитних відносин так і всього кредитного забезпечення аграрної сфери.

Щодо таких країн як Англія і Німеччина, то вони мають майже 50% (найвищу питому вагу) позичкових коштів в аграрному капіталі серед Європейських країн. У таких європейських країнах як Франція питома вага позичкового капіталу становить понад 40 %, а в Італії та Бельгії трохи менше, тобто практично дорівнює 30%. Таким чином, згідно із дослідженнями 70 % обігових коштів аграрних підприємств розвинених європейських країн покриваються через банківський кредит. Щодо України, то ця частка забезпечення коливається в межах 20-25 %. Щодо термінів кредитування, то у Німеччині кредити надаються на такі терміни як: 6, 10, 15 та 20 років, відсоткова ставка яких є 8-9% річних [7].

В Євросоюзі була розроблена і функціонує специфічна система фінансово-кредитної підтримки аграрної сфери, що в більшості відбувається саме через різні форми пільгового кредитування банками. Така країна як Бельгія надає пільгові кредити в межах до 25 років під державну гарантію. Німеччина кредитує ж аграрний бізнес через такі установи як:

- союз німецьких народних банків, банків, що входять до складу «Райффайзен» (більше ніж 1470 кредитних товариств, що об'єднують між собою фермерів та інших аграрних підприємців);

- систему німецьких ощадних кас;
- сільськогосподарський рентний банк у Франкфурті;
- німецький іпотечний банк у Бонні;
- кредитний інститут відновлення у Франкфурті;
- приватні іпотечні банки.

Також існує програма для тих фермерів, що хочуть взяти участь у програмі інвестиційного стимулювання, то їх можуть кредитувати за відсотковою ставкою 1% річних або через зменшення відсотка наявних кредитів від 4 до 7 % в рамках пільгового обслуговування [19].

Дієвою є робота Сільськогосподарського рентного банку у Франкфурті-на-Майні. За його програмами надаються пільгові кредити фермерам на такі спеціальні програми як: «Сільське господарство» та «Молоді фермери». По другій програмі пільгові позики цей банк надає саме молодим фермерам віком до 40 років і за умов наявності стажу роботи в аграрній сфері 5 років. Саме для таких фермерів такі пільгові кредити допомагають вести сільське господарство, купити або взяти в оренду такий бізнес, будувати житло, компенсувати всі витрати спадкоємців, коли вони вступають у спадщину, стимулювати тих фермерів, які вже відійшли від аграрної діяльності та інше. Рентний банк покриває різницю пільгового кредитування із власних поточних прибутків і всього 5 частина обсягу його загальних середньо- та довгострокових кредитів йде саме на фінансування таких позик.

Отримані кредити на ведення молочного скотарства йдуть на те щоб утримувати корів (до 120 голів), відгодувати свиней (до 1700 одиниць) та птицю (до 50 тис. курей-несучок) та інше. А програма «Оновлення села» передбачає використання отриманих кредитних коштів на те, щоб зберегти типовий сільський ландшафт (консервація, ремонт та перебудова сільськогосподарських споруд, якщо заплановано зміну їх використання чи ні) [21].

У Європі однією із найбільш розвинених кредитно-банківських систем є система Великобританії, яка характеризується передусім високим рівнем розподілу праці між різними фінансовими установами, а також їх розгалуженістю і різноманітністю. По-перше, через комерційні банки проходять надані державою субсидії, що дозволяє кредиту бути пільговим для аграрної сфери. Найбільшими в цьому сенсі є такі банки як Ллойд Банк (Lloyd Bank), Мідланд Банк (Midland Bank), Барклай Банк (Barclay Bank) та інші. По-друге, процес інвестування аграрної галузі проходить через попереднє щорічне обговорення між банківською установою та аграрним клієнтом, де визначається відсоткова ставка, сам розмір позики, вид заборгованості тощо.

У Нідерландах досить вагома роль щодо кредитування сільського господарства належить Рабобанку (Rabobank). Цей банк вважається другим за розміром у країні, а його робота організована саме для обслуговування майже 90,0% кооперативної системи АПК Нідерландів (фінансування та кредитування аграрної сфери виробництва та переробки). Після того, як буде проведений аналіз діяльності кожного конкретного сільськогосподарського підприємства, що звертається за фінансовою допомогою до банку, а також проведених переговорів банкіра з позичальником, остаточно визначаються всі умови надання йому позики чи кредиту. Відсоткова ставка за таким кредитом може варіюватися та може змінюватися за час його дії. Але при всіх умовах такий кредит буде завжди пільговим, тому що саме Rabobank підпадає під законодавство про кооперативи, і яке передбачає пільгове оподаткування та контролюється спілкою кооперативів.

В Австрії найпоширенішим із видів пільгового кредитування фермерства вважають так звані інвестиційні аграрні кредити. За ними відсоткову ставку розраховують на підставі ставки банка кредитора, але вона може коригуватися Австрійським НБ в рік декілька разів. Загальний термін пільгового інвестиційного кредиту надається максимально на 10 років, а для придбання окремих засобів механізації тільки до 6 років.

Франція має також свій механізм щодо організації надання пільгових кредитів в аграрну сферу господарювання, в основу якого покладено такий

принцип як боніфікація – державне погашення фермерському господарству банком різниці між договірною відсотковою ставкою і ставкою пільгової позички. Тут головна роль щодо системи пільгового кредитування аграрної сфери належить «Credit Agricole Bank», а також сюди підключені й інші фінансові інституції країни [9].

Отже, саме різноманітність пільгового кредитування у розвинених європейських країнах в аграрній сфері надає певні фінансові можливості щодо реального забезпечення існуючих фінансових потреб та допомагає вирішувати й соціальні питання й досягти більш високу зайнятість сільського населення. В Євросоюзі, країнах Північної Америки та Азії головними суб'єктами аграрного господарювання та інвесторами є фермерські господарства, а так звані «сторонні фірми» не можуть отримати ліцензію на ведення аграрної діяльності [20].

Щодо такої великої країни у світі як США, то там покривається за рахунок кредиту від 40% до 80% усіх сукупних виробничих витрат фермерів. Частка позичкового капіталу у них становить 70% при купівлі нерухомості, 40-70% - машин та устаткування, а також більше ніж 50% йде на придбання сільськогосподарських тварин. Більшість сільськогосподарських основних засобів (70%) вони купують у лізинг терміном від 5 до 8 років під 3-5% річних. В США існує розгалужена система щодо отримання пільгових кредитів у різних банківських установах [18,22].

Підводячи підсумки можна визначити, що зараз в Україні все більшого розвитку набувають процеси, що тісно пов'язані із формуванням позиції щодо необхідності зміни як самого українського села, так і всього аграрного сектору в найбільш пріоритетну галузь НГК. Вже було прийнято певні законодавчі та нормативні акти, а також організаційно-економічні програми, але все ж таки деяка їх частина залишилися не реалізованою саме на рівні держави.

Вивчивши експертні оцінки українських вчених, виходить, що для технічного переозброєння української аграрної техніки у відповідності до сучасних технологій і наявних потреб агровиробництва за необхідним є щорічне інвестування сюди майже 22 млрд. грн, при цьому держава може виділити тільки

3-7 млрд. грн. Практично усі урядові програми фінансової підтримки сільгоспмашинобудування не виконуються і є в своїй більшості декларативні. Тому у відповідності до урядових програм в динаміці, компенсація вартості на придбану агротехніку становила: у 2017 році - 25% від вартості, у 2018 році - 945 млн. грн.; у 2019 році - 261,1 млн. грн.; а в 2020 році - 640 млн. грн. висновком є те, що більш ефективним для держави було б провести відновлення та розвиток власного сільгоспмашинобудування ніж направляти великі фінансові ресурси на закупівлю іноземної сільгосптехніки [10].

Особливості процесу відтворення в аграрному виробництві не дають змоги функціонувати тільки за рахунок власних джерел фінансування. Йому потрібна фінансово-кредитна державна підтримка, оскільки власних коштів аграрних товаровиробників недостатньо навіть для здійснення сезонних робіт, виконання розрахунків із бюджетом, по заробітній платі, придбання сільськогосподарської техніки, утримання соціально-культурної сфери.

Таким чином, для розвитку банківського кредитування землекористувачів аграрного сектору України необхідно розробити низку заходів та механізмів як з боку держави, так і з боку банків, спрямованих на розвиток співпраці між банківським та аграрним секторами економіки. Серед них – розширення програм банківського кредитування в аграрному секторі за рахунок включення програм державної підтримки землекористувачів та зниження відсоткових ставок за сільськогосподарськими кредитами, а також збільшення державних асигнувань на дешевші кредити та збільшення кредитування малого та середнього аграрного бізнесу тощо. Усі ці заходи дадуть можливість сприяти розвитку землекористувачів аграрного сектору української економіки та створить сприятливий клімат для інвестицій у сільське господарство.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОЇ СФЕРИ АТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНКОМ»

2.1 Організаційно-економічна характеристика АТ «Креді Агріколь банк»

АТ «Креді Агріколь Банк» (далі Креді Агріколь Банк) є найстарішим іноземним банком в Україні і працює на ринку банківських послуг з 1993 року. Банківська установа стала досить дієвим стратегічним партнером для агробізнесу та є одним із лідерів на ринку автокредитування. Він входить до міжнародної групи Креді Агріколь (Франція), що є лідером банківського страхування та управління активами на Європейському ринку та головним партнером французької економіки.

Креді Агріколь входить до ТОП-5-ці найнадійніших та найкомфортніших банків України, а також він у ТОП-10-ці банків щодо розміру активів (за даними НБУ). Більше ніж 265 тис. активних приватних клієнтів, 2,7 тис. представників міжнародного та корпоративного бізнесу, а також більше за 7,0 тис. компаній МСБ свідчать про його надійність та ділову репутацію.

Вже більше 10 років Креді Агріколь є стратегічним партнером для агробізнесу і, навіть зараз, в умовах війни він проводить фінансування та кредитування по всім договорам. Більше за 90% кредитних ресурсів йдуть на поповнення оборотного капіталу агробізнесу, а кожний 4-й аграрний клієнт є таким усі ці 10 років. Земельний банк його клієнтів становить до 10% загального земельного банку України. Він на 100% є цифровізованим та на 100% сповнений людського спілкування, а саме: постійно проводить розвиток дистанційних каналів обслуговування (мобільний додаток СА+) та модернізує мережу своїх відділень. В банку на початок 2021 року працювало 2 239 працівників, було 148 відділень, 305 банкоматів, 60+ терміналів самообслуговування по всій Україні.

Щодо функції управління Креді Агріколь, то в ньому сформовано Правління, що є виконавчим органом банку. Воно проводить процес управління його поточною діяльністю та відповідає за результати його роботи згідно з принципами та процедурами, встановленими Статутом, рішеннями Загальних зборів акціонерів (єдиного Акціонера) і Наглядової Ради банку. Правління банку очолюється Головою Правління Де Корду Карлосом, Станісласом, Марі, Фернандом, який був призначений у квітні 2020 року. Завданням Наглядової Ради банку є представлення інтересів його акціонерів, захист їх прав та здійснення контролю за діяльністю Правлінням банку.

На рисунку 2.1 представлена загально-організаційна структура управління Креді Агріколь Банк.

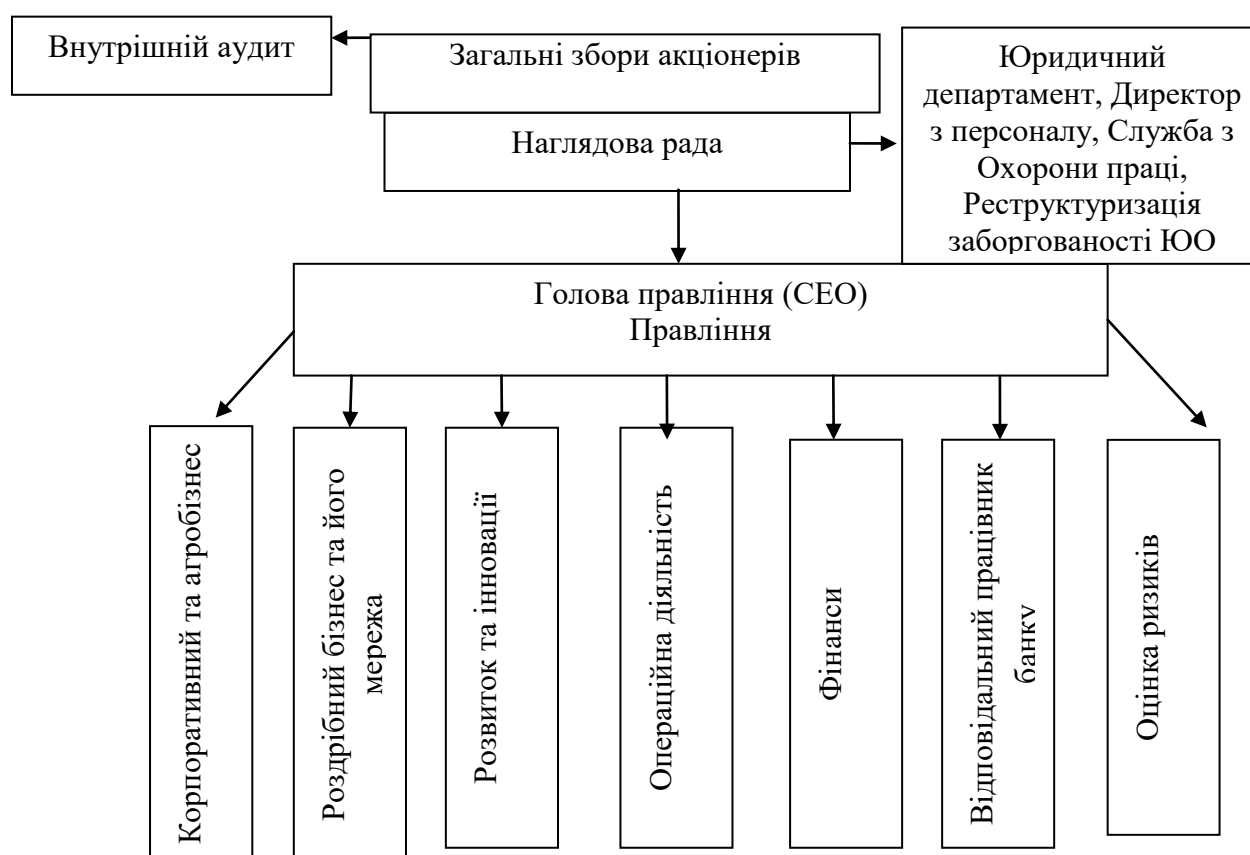

Рисунок 2.1 - Загально - організаційна структура управління Креді Агріколь Банк. Джерело: [15]

Розподіл функцій між органами управління Креді Агріколь банку визначає ефективність системи управління та внутрішнього контролю за його діяльністю. А також у відповідності до чинного законодавства забезпечується: за рахунок загальних зборів акціонерів відбувається реалізація, організація, розподіл системи внутрішнього контролю, а також забезпечуються рівні захисту 1, 2, 3 ліній захисту прав та законних інтересів як акціонерів так і його клієнтів (корпоративного сегменту, фізичних осіб тощо) [15].

Основні показники корпоративного сегменту за його напрямками надані у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Основні показники корпоративного сегменту за його напрямками Креді Агріколь Банку станом на 31.12.2021 року

Сегмент	Критерії сегментації	Кількість клієнтів	Портфель пасивів, млн.грн	Портфель активів, млн.грн	Стратегічні напрямки
Міжнародний та великий корпоративний бізнес	Міжнародні компанії та великі українські компанії з річним доходом від 200 млн євро в еквіваленті	Приблизно 1,120 100 нових клієнтів у 2021, з яких 84 клієнти міжнародного бізнесу	21,5 +5% 2021 vs 2020	13,3 -4% 2021 vs 2020	Розширення співпраці з компаніями, що належать іноземним транснаціональним групам. Фокус на важливих клієнтах Crédit Agricole SA та лідерах міжнародного бізнесу.
Середній корпоративний бізнес	Компанії з річним доходом від 10 до 200 млн євро в еквіваленті	Майже 1,600 119 нових клієнтів у 2021	4,3 -20% 2021 vs 2020	13,5 +26% 2021 vs 2020	ТОП клієнти українського бізнесу, лідери галузі
Малий і середній бізнес	Компанії з річним доходом від 2 до 10 млн євро в еквіваленті	Приблизно 7,000 510 нових клієнтів у 2021	6 +2% 2021 vs 2020	5,7 +64% 2021 vs 2020	Орієнтація на стабільні компанії, диверсифікація портфеля

Джерело: [15]

Корпоративний сегмент Креді Агріколь Банку відповідає всім українським юридичним та ФОП, в яких виручка становить від 5 млн. грн. за рік. До корпоративних клієнтів банку відносяться міжнародні компанії, корпоративні підприємства, а також суб'єкти господарювання МСБ. Клієнти аграрної галузі складають значну частину всього портфелю клієнтів корпоративного сегменту. Банківська установа надає своїм клієнтам наступні банківські продукти: (РКО, валютні операції/хеджування, коротко- і середньострокове фінансування, торговельне фінансування, лізинг, обслуговування зарплатних карток).

Одна із стратегічних основ у загальній стратегії Креді Агріколь Банку визначено агробізнес і за останні 10 років він здобув міцну позицію активного гравця саме на аграрному ринку України. Головними досягненнями банку в аграрному секторі засновані на досвіді самої Групи Креді Агріколь, що практично знається на особливостях сільськогосподарського виробництва, стратегії розвитку аграрного бізнесу та постійно вивчає клієнтське аграрне середовище: як впливають на аграрну галузь такі фактори як клімат, економічні та технологічні фактори тощо. У 2019 році Банком була запущена «Агрошкола» - освітній проект для даного сегменту, який став досить успішним під час його реалізації. Метою якого це розширення досвіду та поглиблення знань банківських фахівців в агробізнесі, а також створення бізнес-спільноти. Банк надає послуги агроекспертизи своїм клієнтам і партнерам, яка є досить унікальною в Україні, а також розвиває фінансову грамотність щодо функціонування аграрного ринку.

Для клієнтів агробізнесу Креді Агріколь надає достатню кількість різних фінансових продуктів та постійно розробляє нові партнерські програми (вони стосуються привабливості умов фінансування та підтримки агробізнесу). Так, в 2021 р. Банком було запропоновано 58 партнерських програм фінансування оборотних коштів та інвестиційних потреб агробізнесу, зокрема й лізингові програми, обсяг яких зріс на 11 програм за рік.

На кінець 2021 року вже майже 11% частки кредитного ринку займають саме агрокредити, питома вага яких збільшилася на 2% в порівнянні із 2020 роком. Кількість активних клієнтів-аграріїв становить 3200 і у порівнянні з 2020

роком відбулося збільшення їх на 3%. Також Банком за рік було проведено 11 різних аграрних заходів.

Існуюча Стратегія Банку направлена на підтримку клієнтів щодо переходу їх до альтернативних джерел енергії та в напрямку розвитку партнерських відносин із ключовими гравцями цього ринку. Так, в поточному році Креді Агріколь Банком було запущено партнерські програми поставок іригаційного обладнання з міжнародними та українськими постачальниками. Креді Агріколь Банком є розроблена AIR-стратегія, метою якої є відповідність українського сегменту банку загального проекту Групи. В ній визначені основні цілі його розвитку на перспективу (5 років) саме Україні. Вони передбачають наступне:

- діяти етично, прозоро та відповідально;
- бути лідером на цільових сегментах ринку;
- підтримувати експертизу співробітників;
- вдосконалювати відносини та інновації для того щоб бути надійним партнером для клієнтів і суспільства.

Таким чином, загальна стратегія розроблена для впровадження 3 головних напрямків: перший - клієнтський проект (орієнтований на досконалість відносин з клієнтами банку та лідерство у цільових сегментах ринку для задоволення усіх потреб клієнтів); другий - людський проект (орієнтований на розширення повноважень і відповідальності команди банку); третій - соціальний проект (орієнтований на підвищення соціальної відповідальності через втілення благодійних та волонтерських ініціатив).

Через визначені напрямки Креді Агріколь Банк запланував посилити свої провідні позиції у міжнародному бізнесі, автокредитуванні, агробізнесі, а також через проведення експертизи на ринку. Персонал банку є командою висококваліфікованих спеціалістів, що здатні оперативно вирішувати найбільш складні завдання та задовольняти постійно зростаючі потреби клієнтів у банківському обслуговуванні [15].

Креді Агріколь Банк випрацював свою власну політику з управління персоналом. Кількість працівників банку в 2021 році становила 2239 осіб, з них 74

% - жінки і 26 % - чоловіки. Середнім віком працівників банку є 40 років, а середній стаж роботи в Креді Агріколь Банку становить 6 років 2 місяців. За період дослідження банком було використано 27 млн. грн. на оплату добровільного медичного страхування працівників. Для всіх його співробітників і їхніх дітей запровадили програму страхування життя та критичних захворювань (вона може покривати ризики важких критичних захворювань та встановлення інвалідності (летальних випадків) з будь-яких причин). Відповідно до фінансової звітності в 2021 році банк витратив на це 3,8 млн. грн. Також важливим є те, що Креді Агріколь Банк надає своїм працівникам можливості як до професійного так і особистого розвитку. За даними в 2021 році працівниками банку було відвідане 3,7 тис. навчальних сесій, а щодо кількості тренінгових годин на 1 працівника, то вона становила 26 годин/рік (все це за рахунок банку). Відповідно у 2021 році витрати на навчання та розвиток становили 0,61 % від загальних витрат на персонал. Для цього банком була розроблена програма розвитку TOP Talents. Вона сприяє формуванню потенційних керівників вищого рівня для керівних посад в банку, а також для участі працівників у програмах міжнародної мобільності (в межах групи Credit Agricole).

Щодо доходності від кредитних, депозитних та інвестиційних операцій банку, то вони визначаються отриманими чи сплаченими відсотками. Банком визнаються витрати через систематичне розподілення вартості активів між відповідними періодами звітування, якщо цей актив став забезпеченням щодо одержання певних економічних вигід на протязі декількох періодів звітування. Такий показник як Процентні доходи і витрати за фінансовими інструментами (виняток є для фінансових активів, що обліковуються за справедливою вартістю через прибутки та збитки) формується методом визначення ефективної ставки відсотка. Для цього визначаються грошові потоки, в яких враховують всі умови за цим фінансовим інструментом (комісії та інші суми, які є невід'ємною частиною доходу (витрат) від визначеного фінансового інструменту). Основні фінансові результати діяльності та їх динаміка Креді Агріколь Банк представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 - Основні фінансові результати діяльності та їх динаміка Креді Агроколь Банк за 2019-2021 рр., (тис. грн.)

Показники	2019 рік	2020 рік	2021 рік	Відхилення (+/-) 2021/ 2019
Процентний дохід	4 237 981,0	3525872,0	3838723,0	-399 258,0
Процентні витрати	1 817 113,0	1148759,0	919774,0	-897 339
Чистий процентний дохід	2 420 868,0	2377113,0	2918949,0	498 081,0
Комісійні доходи	994 716,0	958274,0	1096686,0	101 970,0
Комісійні витрати	198 265,0	250106,0	275278,0	77 013,0
Чистий прибуток (збиток) від операцій з фінансовими інструментами	2 181,0	-56340,0	9072,0	6 891,0
Чистий прибуток від операцій з іноземною валютою	541 060,0	138185,0	450601,0	-90 459,0
Чистий прибуток (збиток) від переоцінки іноземної валюти	139 419,0	331364,0	-78493,0	-217 912,0
Прибутки (збитки), які виникають під час первісного визнання фінансових активів за процентною ставкою	-12 198,0	-8169,0	-	12198,0
Чистий прибуток від операцій з борговими фінансовими інструментами	-	4603,0	10116,0	10116,0
Прибуток (збиток) від зменшення корисності майна, що перейшло у власність банку	157 173,0	-439 648	-216228,0	-373 401,0
Прибуток (збиток) від зменшення корисності для не фінансових активів	21 768,0	11195,0	-14,0	21 754,0
Чистий прибуток (збиток) від нарахування резервів за зобов'язаннями з кредитування	-15718,0	-69 854,0	-	15718,0
Інші доходи	31 929,0	26586,0	35416,0	3 487,0
Витрати на виплати працівникам	956 493,0	1039110	1118967,0	162 474,0
Амортизаційні витрати	209 684,0	324826,0	377986,0	168 302,0
Адміністративні та інші операційні витрати	523 688	544665,0	559538,0	35 850,0
Прибуток до оподаткування	2 114 230,0	1118150,0	1894336,0	-219 894,0
Витрати з податку на прибуток	384 299,0	190856,0	341616,0	-42 683,0
Чистий прибуток	1 729 931,0	927294,0	1552720,0	-177 211,0

Джерело: розраховано автором за даними «Звіт про прибуток чи збиток та інший сукупний дохід»

Прибуток банку визначається як різниця між відсотковими доходами і відсотковими витратами, які виникають внаслідок руху грошових потоків від відповідних банківських операцій. За даними таблиці висновком є те, що на протязі періоду дослідження 2019-2021 р.р. чистий прибуток банку негативно зменшився на 10,2%, тобто на 177211,0 тис.грн.

Показник процентного доходу за фінансовими активами розраховують через визначення ефективної ставки відсотка відносно валової балансової вартості таких активів. А за тими фінансовими активами, які були знецінені визначається процентний дохід на амортизовану собівартість (зменшену на суму резерву) таких активів із використанням ефективної ставки відсотка. Коли кредит не є більше знеціненим, а події збитку зникають, то банківська установа знов починає нараховувати через валову балансову вартість. Банком також враховуються в грошових потоках первісно очікувані кредитні збитки, коли потрібно розрахувати ефективну ставку відсотка (скориговану з урахуванням кредитного ризику). Її використовують для придбаних або створених знецінених фінансових активів під час первісного визнання [5].

Так, в 2021 році процентні доходи Креді Агріколь банку зменшилися на 399 258,0 тис.грн, що становить 9,4% відносно 2019 року. Щодо процентних витрат, то їх сума також зменшилася майже на 50,0%. В результаті чистий процентний дохід збільшився до 2918949,0 тис.грн, а саме на 21,0% відносно базисного 2019 року.

Щодо змін чистого процентного доходу відносно 2020 року, то він збільшився на 23,0% (542 млн. грн). На це вплинуло збільшення розміру кредитного портфеля банку через появу нових клієнтів Корпоративного бізнесу, запровадження проектів, що фінансують зелену енергетику, позитивний вплив МСБ (програми 5-7-9%), а також зростання фінансування та підтримки аграрної сфери. Також позитивний вплив на скорочення процентних витрат мали нижчі середньорічні ціни депозитів у порівнянні з попереднім періодом.

Тому в 2021 році Чистий процентний дохід становить 2,9 млрд. грн і має найбільшу питому вагу в структурі доходів Креді Агріколь Банку - 72%, що зображено на рисунку 2.2.

Комісійний дохід визначається методом нарахування за доходами, що були отримані за надані послуги на протязі періоду звітування, або вже після завершення операцій за доходами, отриманими в результаті наданих послуг із проведених операцій.

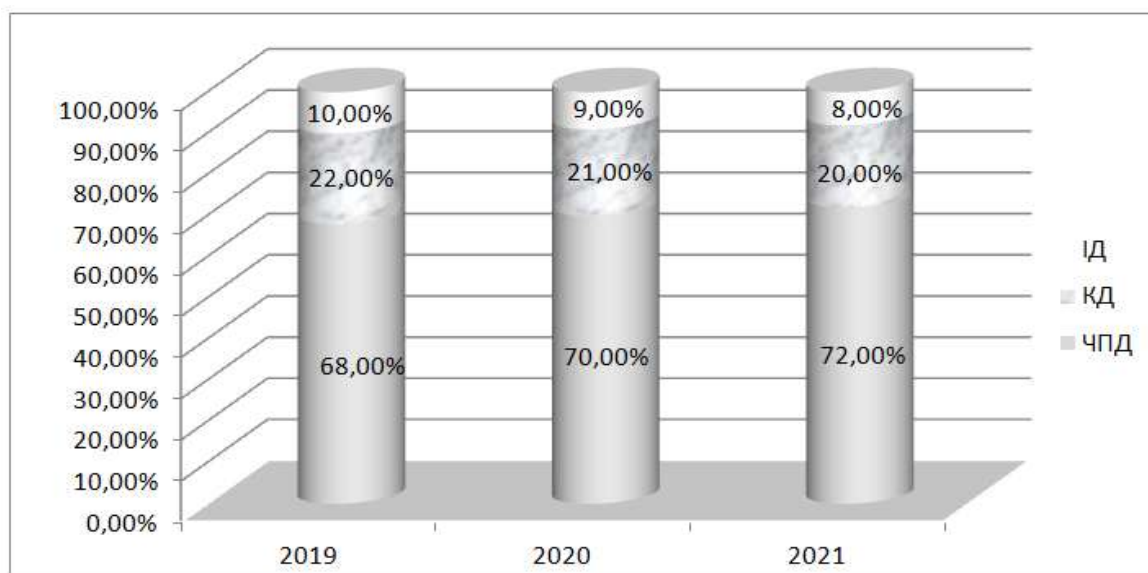

Рисунок 2.2 – Структура доходів Креді Агріколь Банку за 2019-2021 р.р, %
Джерело: розраховано за даними «Звіт про прибуток чи збиток та інший сукупний дохід»

Комісійні доходи або частина комісійних доходів, пов'язана з певними обов'язками до виконання, визнаються після дотримання відповідних критеріїв. В звітному 2021 році комісійні доходи та комісійні витрати також мають тенденцію до зростання відповідно на 10,3% та 38,9%.

Функціональна валюта та валюта подання банком в Україні є гривня, а тому всі монетарні активи та зобов'язання банку мають перерахуватися саме у функціональну валюту (відповідно до офіційного обмінного курсу НБУ станом на кінець кожного періоду звітування). Прибутки та збитки, які були отримані по проведеним операціям в іноземній валюті та розрахунку монетарних активів і зобов'язань мають бути відображені у складі прибутку/збитку за відповідний рік: стаття «Чистий прибуток/ (збиток) від переоцінки іноземної валюти». Можемо відмітити негативне зменшення розміру чистого прибутку від операцій з іноземною валютою на 16,7%, тобто на 90459,0 тис.грн, а також в 2021 році взагалі отримання збитку від переоцінки іноземної валюти у розмірі 78493,0 тис.грн.

Динаміка зміни основних статей формування та отримання прибутку банківською установою зображено на рисунку 2.3.

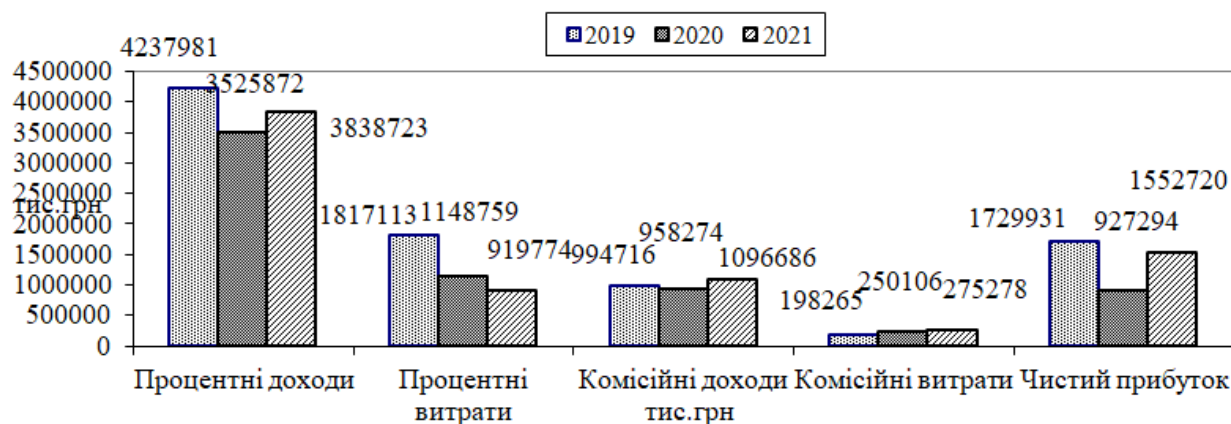

Рисунок 2.3 - Динаміка зміни основних статей формування та отримання прибутку Креді Агріколь Банк за 2019-2021 рр., (тис. грн.)

Джерело: побудовано автором за даними «Звіт про прибуток чи збиток та інший сукупний дохід»

Загальним можемо відзначити негативну динаміку щодо зростання майже всіх основних видів витрат, зокрема й таких як: витрати на виплати працівникам, амортизаційні витрати та адміністративні та інші витрати відповідно на 17,0%, 80,3% та 6,8%. Доходи відповідно в своїй більшості зменшуються і тому банк отримав на кінець 2022 року менший прибуток у розмірі 1552720,0 тис.грн відносно 1 729 931,0 тис.грн у 2021 році.

Таким чином, розмір регулятивного капіталу разом із прибутком банку становить майже 6,5 млрд. грн. у 2021 році, що є більшим на 0,3 млрд. грн, відносно 2020 року. Основним фактором впливу на таке зростання було отримання на 67,0% більший розмір прибутку ніж у 2020 році, який був для банку найгіршим в сенсі отримання прибутку.

Щодо обсягу активів, що зважені до ризику, то він зріс на 8,3 млрд. грн (до 43,2 млрд. грн) практично через кредити, що надані клієнтам та адаптацію НБУ нових правил розрахунку у відповідності до міжнародних стандартів (також

частково були додані активи, які відносяться до операційного ризику). Банківська установа на протязі 2020-2021 р.р. демонструвала досить сильну позицію свого капіталу. Саме в 2021 році наростила позитивні тенденції покращення таких показників як:

- ✓ коефіцієнту достатності капіталу (N2), який становив 15,3% (нормативний мінімальний рівень якого має бути на рівні 10%);
- ✓ коефіцієнту достатності основного капіталу (N3) - становив 8,8% (при мінімальному нормативному рівні 7%).

Показники ліквідності, які повинні дотримуватись банки у своїй діяльності для попередження їх банкрутства встановлюються Національним банком України.

База для підтримки достатнього рівня ліквідності банку як у гривні, так і в іноземній валюті – це депозитні вклади його клієнтів. Так, за 2021 рік депозитний портфель у Креді Агріколь Банку становив 45,7 млрд. грн, що є більшим за аналогічний період 2020 року на 3,4 млрд. грн. Отримана надлишкова ліквідність банку в іноземній валюті зберігається на коррахунках в іноземних банках з інвестиційним класом, а також вкладена у цінні папери Міністерства фінансів США. Доступним є створений банком буфер щодо ліквідності в гривні, який розміщений в таких ліквідних інструментах як депозитні сертифікати та ОВДП НБУ та Мінфіну України.

На протязі 2021 року банком проводилася постійна деверсіфікація його ресурсної бази і було отримано фінансування еквівалентно 15 млн. євро від ЄБРР для підтримки саме підприємств МСБ по програмі ЄС разом із ЄБРР «Кредитна лінія EU4Business-EBRD».

Також банком підтримувалися на досить високому рівні необхідні нормативи ліквідності, що є обов'язковими. Так, коефіцієнт покриття ліквідності (LCR) на рівні 152,0 % (у всіх валютах) та на рівні 172,0 % (в іноземній валюті). Щодо коефіцієнту чистого стабільного фінансування (NSFR), то він становив на рівні 132,0% (у всіх валютах).

Загальні фінансові результати банківської системи України за поточний 2021р. демонструють про те, що поступово відновлюється банківський сектор

після ковідного кризового стану 2020 року. Тому фінансовий результат в ньому повернувся до свого історичного максимуму у розмірі 77,5 млрд. грн. (коли було отримано в 2020 р. лише 39,7 млрд. грн.).

Економічні нормативи діяльності Креді Агроколь Банк, представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 - Економічні нормативи діяльності Креді Агроколь Банк, 2019-2021 рр., %

Показник	Нормативне значення	Рік		
		2019	2020	2021
Регулятивний капітал (Н1)	тис.грн	5 245 262,0	6 220 308,0	6 593 288,0
Норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2)	>10%	19,75	17,8	18,01
Норматив достатності основного капіталу (Н3)	>7%	11,86	8,90	8,77
Норматив миттєвої ліквідності (Н4)	>20%	12,47	13,46	10,23
Норматив короткострокової ліквідності (Н6)	>60%	92,2	94,28	85,62
Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	<25%	19,08	19,79	19,48
Норматив великих кредитних ризиків (Н8)	<800%	41,14	60,76	58,4
Норматив коефіцієнта покриття ліквідністю за всіма валютами (LCR _{ВВ})	>100%	177,46	218,31	152,22

Джерело : встановлено автором за даними «Звіт про фінансовий стан»

За даними таблиці зазначимо про такі зміни у економічних нормативах Креді Агроколь Банк:

- регулятивний капітал (Н1) на протязі періоду дослідження зростає в динаміці на 25,7%, тобто на 1 348 026 тис. грн. і відповідно у 2021 році він становить 6 593 288,0 тис.грн;
- у звітному 2021 році норматив адекватності регулятивного капіталу банку (Н2) зростає на 0,59% відносно базисного 2019 року та становить 18,01%. Він перевищує показник встановленого НБУ граничного значення та середнє значення взагалі по банківській системі України. Тому загальним висновком є те,

що у банку сформовано та підтримується достатній запас за цим показником. І в цілому банк підтримував своїх клієнтів і тим самим допомагаючи національній економіці відновитися після ковідної кризи через свої надійні позиції щодо показників капіталу та ліквідності;

- щодо наступного показника нормативу достатності основного капіталу (Н3), то він є трохи більшим за мінімально-нормативне його значення (7%) і становить у звітному році 8,77, однак є негативна загальна тенденція до його погіршення на 3,09%;

- наступний норматив миттєвої ліквідності (Н4) є єдиним показником, що є меншим за МНЗ (20%) і становить в 2021 році лише 10,23% відносно 12,47% в 2019 році;

- норматив короткострокової ліквідності (Н6) становить 85,62%, тобто негативно зменшується на 6,58% хоча в цілому є значно вищими за нормативні значення;

- норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) і в нормі та незначно зростає лише на 0,4% та становить 19,48%;

- щодо надлишку ліквідності, то воно є досить значним, тобто такий показник як LCR становить на протязі періоду дослідження в 2019 році 177,46%, в 2020 – майже 219,0% та у 2021 році – 152,0% (при мінімальному показнику у 100%). Однак є негативна тенденція до його зменшення на 14,2 п.в відносно 2019 року. Цей показник свідчить про міцну депозитну базу банку, яка зростає з 2020 року на 578 млн. грн і становить у 2021 році 43,3 млрд. грн. Ці позитивні зміни відбувалися саме у сегменті корпоративних і приватних клієнтів, що свідчить про їх довіру до банку як до надійного партнера щодо депозитної політики.

Таким чином, у банку на протязі 2019-2021 р.р. підтримується значний запас за всіма нормативами капіталу (Н1, Н2 та Н3) та запас за всіма нормативами ліквідності (Н6, NSFR, LCR_{вв} та LCR_{ів}), що позитивно впливає як на його імідж так і загальні результати діяльності.

2.2 Діагностика фінансового стану АТ «Креді Агріколь Банк»

Для того щоб провести аналіз фінансового стану будь-якої банківської установи, то його основою є його балансовий звіт. До основних видів аналізу балансового звіту в установах банку відносяться:

- аналіз структури балансу банку, за допомогою якого проводиться оцінка змін в структурі його активів і пасивів (за певний період дослідження);
- аналіз коефіцієнтів, при розрахунку яких визначаються характеристики якості його активів і пасивів (використовуються розрахунки певних коефіцієнтів).

Аналіз банківського капіталу може бути як якісний так відносно кількісний. Щодо першого типу, то за його допомогою виявляється наявність та кількість джерел щодо наявного капіталу банку. Формування та збільшення статутного капіталу банківської установи можна проводити через внесення додаткових грошових внесків і він не має бути сформований із непідтвердженими документами.

Визначення ефективності діяльності банківської установи чи його стабільності має бути на підставі результатів його економічного аналізу. Наявний капітал є обов'язковою умовою ефективного функціонування будь-якої банківської установи, тому має бути розроблена правильна політика щодо формування власного капіталу, його підтримки на достатньому рівні (відповідно до стандартів Національного банку України). Аналіз складу власного капіталу Креді Агріколь Банку проведемо за даними таблиці 2.4.

Одним із джерел фінансування діяльності Креді Агріколь Банку є його власний капітал, а також ті кошти, що залучаються ним від фізичних і юридичних осіб (як на внутрішньому так і зовнішньому ринках капіталів).

Першим із власного капіталу банку є зареєстрований та сплачений статутний капітал, сума якого на протязі 2019-2021 р.р. не змінюється і становить 1 222 929 тис. грн.

Таблиця 2.4 – Динаміка складу власного капіталу Креді Агріколь Банк, 2019-2021 рр. (тис. грн).

Показники	2019 рік	2020 рік	2021 рік	Відхилення 2021/ 2019 (+/-)
Статутний капітал	1222929,0	1222929,0	1222929,0	-
Нерозподілений прибуток	1729931,0	2570725,0	2433644,0	703 713,0
Резервні та інші фонди банку	2139547,0	2226047,0	2929787,0	790 240,0
Інші резерви	63459,0	81041,0	112141,0	8 682,0
Всього власного капіталу	5155866,0	6100742,0	6698501,0	1 542 635,0

Джерело : дані «Звіт про фінансовий стан»

Щодо власника, то ним є провідна фінансова установа CREDIT AGRICOLE S.A. (Франція) та володіє 100 % його статутного капіталу (у відповідності до письмового дозволу НБУ від 08.08.2006 року № 305). Його керівництву не належать акції банку, а також викуп власних акцій ними не здійснювався. Також він є учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО).

Нерозподілений прибуток банку в 2021 році зростає на 703713,0 тис.грн, тобто на 40,7% відносно 2019 року. Резерви та інші фонди банку зросли на 790240,0 тис.грн (36,9%), а інші резерви на 8682,0 тис.грн (76,7%) відносно 2019 року. Таким чином, всі статті власного капіталу Креді Агріколь Банку збільшуються в динаміці і за рахунок цього загальна сума власного капіталу збільшилася на 1 542 635,0 тис.грн, тобто на 30,0%.

Структура власного капіталу Креді Агріколь Банку за 2019-2021 р.р. зазначена на рисунку 2.4.

У відповідності до рисунку найбільшу питому вагу в структурі займають резервні та інші фонди банку 2019р. – 41,5%, 2020р. – 36,6%, в 2021р. – 43,7%. Тобто в динаміці їх питома вага має тенденцію до зростання на 2,2%.

Нерозподілений прибуток у структурі власного капіталу банку становить відповідно 33,6%, 42,1% та 36,3% протягом 2019-2021р.р., тобто за період дослідження його питома вага відносно 2019 року зросла на 2,7%.

Статутний капітал банку не змінюється на протязі періоду дослідження, однак є зміни у його структурі, тобто питома вага зменшується на 5,4% (з 23,7% у 2019 році до 18,3% у 2021 році).

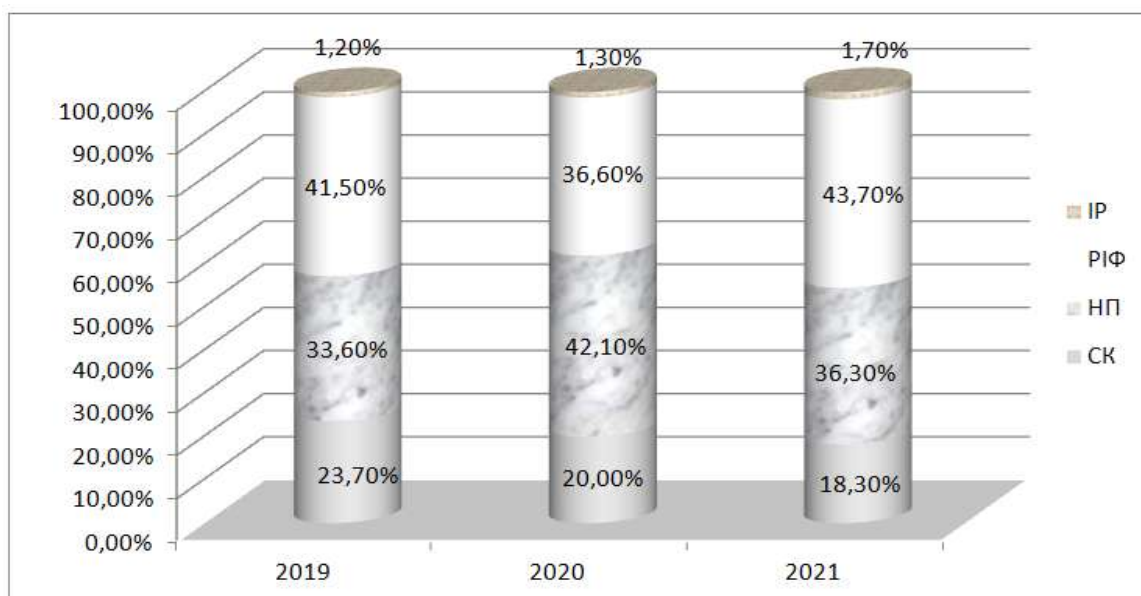

Рисунок 2.4 – Структура власного капіталу Креді Агріколь Банку за 2019-2021 р.р., (%)

Джерело: побудовано автором за даними «Звіт про фінансовий стан»

Найменша ж питома вага належить іншим фондам банку: 1,2%, 1,3% та 1,7%, тобто у 2021 році вона збільшилася відносно 2019 року на 0,5% в динаміці.

Проведемо наступний аналіз і визначимо склад та структуру зобов'язань Креді Агріколь Банку, статті яких наведені в таблиці 2.5.

За розрахунками таблиці можна зробити висновки про те, що протягом 2019-2021 р.р. загальна сума зобов'язань банку зростає у звітному 2021 році на майже 60,0% в порівнянні з базовим 2019р., що у вартісному вираженні становить 17996068,0 тис.грн.

Зростання суми зобов'язань відбулося в основному через збільшення майже усіх статей зобов'язань, крім суми відстрочених податкових зобов'язань, що були вже сплачені протягом 2020-2021р.р. та зменшення розміру інших фінансових зобов'язань на 8,7% (27292,0 тис.грн).

Таблиця 2.5 - Склад та структура зобов'язань Креді Агріколь Банку за 2019 - 2021 рр.

Зобов'язання банку	2019 рік		2020 рік		2021 рік		Відхилення (+/-) 2021р / 2019р.
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%	
Кошти банків	7006,0	0,05	2212,0	0,05	13969,0	0,05	6963,0
Кошти клієнтів	28812862,0	95,6	42766641,0	96,6	46078279,0	95,7	17265417,0
Похідні фінансові зобов'язання	-	-	14270,0	0,05	5024,0	0,05	5024,0
Інші залучені кошти	-	-	-	-	484707,0	1,0	484707,0
Поточні податкові зобов'язання	57093,0	0,2	66724,0	0,2	106540,0	0,2	49447,0
Відстрочені податкові зобов'язання	2973,0	0,05	-	-	-	-	-2973,0
Резерви за кредитними зобов'язаннями	47843,0	0,2	124238,0	0,3	122094,0	0,3	74251,0
Інше забезпечення	34266,0	0,1	37641,0	0,1	45288,0	0,1	11022,0
Інші фінансові зобов'язання	312122,0	1,0	273892,0	0,6	284830,0	0,6	-27292,0
Інші нефінансові зобов'язання	193245,0	0,6	165118,0	0,4	221211,0	0,5	27966,0
Субординований борг	678538,0	2,2	808567,0	1,7	780074,0	1,5	101536,0
Усього зобов'язань	30145948,0	100,0	44259303,0	100,0	48142016,0	100,0	17996068,0

Джерело: розраховано автором за даними «Звіт про фінансовий стан»

Щодо структури зобов'язань Креді Агріколь Банку, то найбільша питома вага належить коштам його клієнтів. Дана стаття має наступну питому вагу: 2019р. – 95,6%, 2020р. – 96,6%, 2021р. – 95,7% і за період дослідження відносно базового року маємо незначне збільшення на 0,1% (однак є зменшення відносно 2020 року на 0,9%). Далі йде питома вага субординованого боргу, яка в динаміці зменшується на 0,7% і становить 1,5% в 2021р.

Також є такі як інші залучені кошти, питома вага яких становить 1,0% в структурі зобов'язань і має тенденцію до зростання, тобто вони з'явилися у банку тільки в 2021 році. Також є необхідним відзначити те, що інші статті зобов'язань банку в структурі мають незначні питомі ваги від 0,05 до 0,6%.

Отже, розрахунки показників з таблиць 2.4 та 2.5 свідчать про те, що загальна структура капіталу Креді Агріколь Банку є не зовсім оптимальною (однак не критичною), тому що співвідношення власних ресурсів до зобов'язань банку наступне: 2019 р. – 14,6% до 85,4%, 2020 р. – 12,1% до 87,9% та 2021 рік – 12,2% до 87,8%, що зазначено на рисунку 2.5.

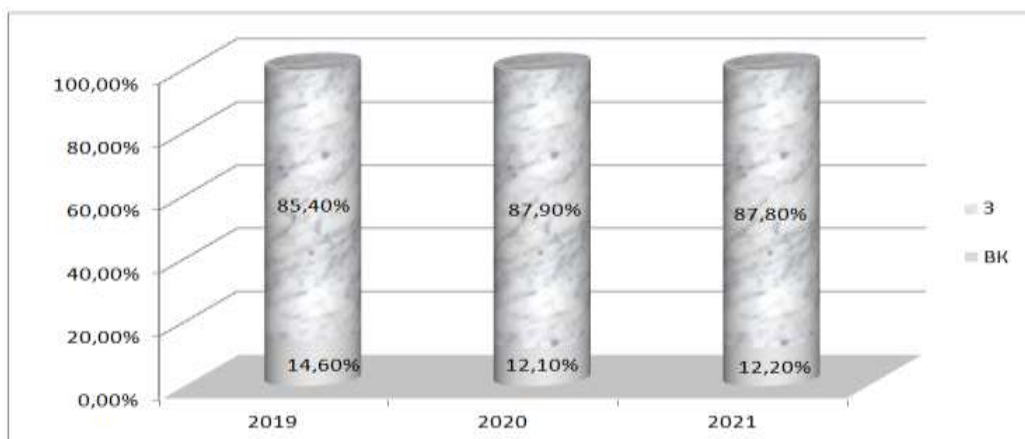

Рисунок 2.5 – Структура власного капіталу та зобов'язань Креді Агріколь Банку за 2019-2021 р.р., (%)

Джерело: побудовано автором за даними «Звіт про фінансовий стан»

Загальна тенденція є негативною, тобто йде зменшення питомої ваги власного капіталу на 2,4% при відповідному зростанні зобов'язань банку.

Наступним кроком в нашому дослідженні є проведення аналізу активів та їх структури в Креді Агріколь Банку, який дасть можливість знати про питому вагу його основних видів активів. Тому розглянемо та проаналізуємо показники з таблиці 2.6.

За даними таблиці можна побачити, що сума активів Креді Агріколь Банку має тенденцію до зростання за період дослідження на 19538703,0 тис.грн (55,0%) у 2021 році відносно 2019 року.

Найбільша питома вага в структурі його активів мають кредити та аванси клієнтам – 65,7%, 55,1% та 61,6% (2019-2021р.р.), тобто є її зменшення на 4,1% в звітному році. Також значну питому вагу в структурі активів після кредитів

клієнтам складають грошові кошти та їх еквіваленти, які а 2019 році мали 19,5%, а в 2021 році – 18,8% (тобто є зменшення на 0,7%).

Таблиця 2.6 - Склад і структура активів Креді Агріколь Банку, 2019-2021 р.р.

Активи банку	2019 р.		2020 р.		2021 р.		Відхилення (+/-) 2021р. від 2019р.
	Сума, тис. грн.	%	Сума, тис. грн..	%	Сума, тис. грн..	%	
Грошові кошти та їх еквіваленти та обов'язкові резерви	6873541,0	19,5	13096793,0	26,0	10317866,0	18,8	3444325,0
Кредити та аванси банкам	2485102,0	7,0	4561726,0	9,0	3977742,0	7,2	1 492 640,0
Кредити та аванси клієнтам	23223940,0	65,7	27779293,0	55,1	33796740,0	61,6	10 572 800,0
Інвестиційні цінні папери	1457831,0	4,1	3593129,0	7,1	5370487,0	9,7	3 912 656,0
Похідні фінансові активи	49078,0	0,2	7008,0	0,1	6833,0	0,1	-42 245,0
Інвестиційна нерухомість	6161,0	0,1	3109,0	0,1	2745,0	0,1	-3 416,0
Відстрочені податкові активи	-	-	27095,0	0,1	18268,0	0,1	18268,0
Основні засоби	803527,0	2,3	845042,0	1,6	845408,0	1,5	41 881,0
Нематеріальні активи	219141,0	0,6	297268,0	0,5	360516,0	0,6	141 375,0
Інші фінансові активи	88088,0	0,2	49934,0	0,1	47119,0	0,1	-40 969,0
Інші не фінансові активи	94450,0	0,2	92130,0	0,2	95904,0	0,1	1 454,0
Непоточні активи	955,0	0,1	7518,0	0,1	889,0	0,1	-66,0
Усього активів	35301814,0	100,0	50360045,0	100	54840517,0	100	19 538 703,0

Джерело: розраховано автором за даними «Звіт про фінансовий стан»

Також необхідно визначити про зміни у інвестиційних цінних паперах, питома вага яких зростає в динаміці з 4,1% до 9,7%. Також зростає, хоч і не значно, питома вага кредитів та авансів банкам з 7,0% у 2019р. до 7,2% у 2021р. Щодо інших статей активу, то їх питома вага в активах банку є незначною, і становить від 0,1 до 1,5%.

За обсягом інвестиційні цінні папери банку становлять 5370487,0 тис.грн у 2021 році, що є на 3 912 656,0 тис.грн більше за 2019 рік (майже у 4 рази). Це свідчить про те, що на протязі періоду дослідження у банку, як фінансового посередника фінансового ринку, зросла активність в інвестиційній діяльності. Про

це також свідчить й і зменшення суми інвестиційної нерухомості у його активах. Вартість інвестиційної нерухомості зменшилась на 3416,0 тис.грн відносно 2019 року.

Щодо основних засобів та нематеріальних активів, то їх вартість зростає на 5,2%, а також вони мають 1,5% питомої ваги у загальній структурі, яка відносно базисного року зменшилася на 0,8%. Зменшилася сума інших фінансових активів на 40 969,0 тис. грн. та має 0,1% у загальній структурі активів балансу Креді Агроколь Банку.

Проведемо оцінку показників фінансової стійкості Креді Агроколь Банку, що дозволить оцінити й результат діяльності банку, а також рівень його захищеності від певних фінансових загроз у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7 - Показники фінансової стійкості Креді Агроколь Банку, 2019 - 2021 рр.

Показники	2019 рік	2020 рік	2021 рік	Відхилення (+/-) 2021/ 2019
Коефіцієнт надійності	0,13	0,21	0,16	0,03
Коефіцієнт фінансового важеля	7,81	4,67	6,21	-1,60
Коефіцієнт достатності капіталу	0,11	0,18	0,14	0,03
Коефіцієнт захищеності власного капіталу	0,14	0,14	0,14	0,0
Коефіцієнт захищеності дохідних активів	-0,13	-0,16	-0,15	-0,02
Коефіцієнт мультиплікатора капіталу	9,99	11,49	10,47	0,48

Джерело : розраховано автором за даними «Звіт про фінансовий стан»

Вищезазначені розрахунки показників фінансової стійкості Креді Агроколь Банку (табл.2.7) за період дослідження 2019-2021 р.р. є на не досить високому рівні, однак має позитивну тенденцію до покращання.

Виключенням є такі показники як коефіцієнт фінансового важеля та коефіцієнт захищеності дохідних активів. Їх вартісне значення зменшується на 1,6 п. та 0,02 п. відповідно, що не має негативного впливу на загальну фінансову стійкість банку.

Отже, в результаті проведеного аналізу фінансового стану та оцінки фінансових ризиків Креді Агріколь Банку (за такими критеріями як платоспроможність, ліквідність, фінансова стійкість та валютні ризики) можемо зробити певні висновки. Так, дана банківська установа має лідерські позиції в українській банківській системі та його фінансовий стан є задовільний. У 2021р. банком було продовжено процес диверсифікація його ресурсної бази. В результаті чого залучили від ЄБРР в еквіваленті 15 млн. євро ресурси, які підуть на фінансування підприємств МСБ за такою програмою ЄС та ЄБРР як «Кредитна лінія EU4Business-EBRD».

Рішенням НБУ у 2021 році, що було прийнято щодо Креді Агріколь Банку, ним було пройдено три стадії оцінки його стабільності, які проводилися через:

- діагностику (оцінку);
- екстраполяцію;
- проведення стрес-тестування.

Тому, за результатами даної оцінки виявлено те, що в 2021 році банк є стабільним і потреби в додатковому капіталі не виявлено. Розмір регулятивного капіталу банку та його коефіцієнти Н2 і Н3 знаходяться на достатньо високому рівні. Це було досягнуто через поєднання хорошої якості як його кредитного портфеля так і через достатній обсяг регулятивного капіталу, а також ефективної бізнес-моделі [16].

Також Креді Агріколь Банк був зарекомендованим досить активним учасником як валютного так і грошового ринку; управляючи своєю короткостроковою ліквідністю та у корпоративному банкінгу. Банк пропонував досить значний спектр своїх фінансових продуктів клієнтам.

Щодо корпоративного та приватного сектору банківською установою були запропоновані якісні фінансові продукти для задоволення їх потреб, що пов'язані із грошовим ринком та обміном валют (спотовий та форвардний ринок).

2.3 Діагностика кредитних операцій та кредитної підтримки аграрного бізнесу АТ «Креді Агроколь Банком»

Щодо збереження задовільного фінансового стану будь-якого банку в банківській системі України, то такий стан відповідає збільшенню кредитного та депозитного портфелів банку.

Щодо стану депозитів клієнтів, то це є базою комфортного рівня ліквідності банку (як у гривні, так і в іноземній валюті) так і проведення таких активних доходних операцій як кредитування (ефективна та прибуткова кредитна діяльність банку). Так за звітний 2021 рік загальний депозитний портфель Креді Агроколь Банку становив близько 46,0 млрд грн, що є більшим на 3,5 млрд грн. ніж у 2020 році. Надлишкова ліквідність банку, яка є в іноземній валюті, має зберігатися на коррахунках в іноземних банках з інвестиційним класом, а також у цінних паперах Міністерства фінансів США. А можливо доступний буфер його ліквідності в гривневому еквіваленті розміщений у ліквідні інструменти НБУ та Міністерства фінансів України через депозитні сертифікати та ОВДП. Тому сформована достатня та стабільна депозитна політика через депозитний портфель дозволяє банку виконувати досить ефективно та стабільно кредитну діяльність, зокрема підтримувати певними кредитними програмами саме аграрних суб'єктів господарювання [15].

Кредити від Креді Агроколь Банку в своїй більшості є забезпеченими заставою рухомого майна чи іпотекою. Відповідно є загальна вимога до вартості забезпечення за кредитними операціями. А саме має бути перевищення справедливої (ринкової) вартості забезпечення над сумою кредиту з процентами та має враховувати обсяг можливих витрат на реалізацію застави коли позичальником не виконуються взяті кредитні зобов'язання. Тому банківською установою надається перевага тим видам забезпечення, що дозволяють провести мінімізацію витрат для формування резервів за кредитними операціями.

Кредитний портфель Креді Агроколь Банку складається із таких портфелів у своїй загальній структурі: корпоративний 70%, МСБ 15% та роздрібний 15%.

Склад кредитного портфеля клієнтів Креді Агроколь Банку наведений в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8 - Склад кредитного портфеля клієнтів Креді Агроколь Банку 2019-2021 рр., тис.грн.

Вид кредиту	2019 рік	2020 рік	2021 рік	Відхилення 2021/2019 (+/-)
Кредити, що надані юридичним особам	20169469,0	24347396,0	29539281,0	9 369 812,0
Іпотечні кредити фізичних осіб	94059,0	102293,0	141548,0	47 489,0
Споживчі кредити фізичних осіб	4797537,0	4857257,0	5828505,0	1 030 968,0
Всього	25061065,0	29 306 946,0	35509334,0	10 448 269,0

Джерело : розраховано на основі даних фінансових звітів банку

За наведеними даними можна зробити висновки про те, що за період 2019-2021 р.р. зростає загальна сума кредитного портфеля банку на 42,0%, тобто з 25061065,0 тис.грн до 35509334,0 тис.грн. В динаміці збільшуються усі види кредитів, зокрема:

- ✓ кредити юридичним особам на 46,5% (9369812,0 тис.грн);
- ✓ іпотечні кредити фізичним особам на 50,5% (47489,0 тис.грн);
- ✓ споживчі кредити фізичних осіб на 21,5% (1030968,0 тис.грн).

Таким чином, в 2021 році найбільша сума збільшення є саме по кредитах юридичним особам.

На рисунку 2.6 представлена структура кредитного портфеля Креді Агроколь Банку за його клієнтами та видами кредитів.

Найбільша питома вага на протязі періоду дослідження належить кредитам юридичним особам, яка зростає в динаміці і становить у 2021 році 83,2%. Друге місце у споживчих кредитів фізичним особам, які становлять 16,4%, але в динаміці мають негативну тенденцію до зменшення їх питомої ваги з 19,1%. На третьому місці у кредитному портфелі це питома вага іпотечних кредитів фізичних осіб – 0,4% та на протязі 2019-2021р.р. практично не змінюється.

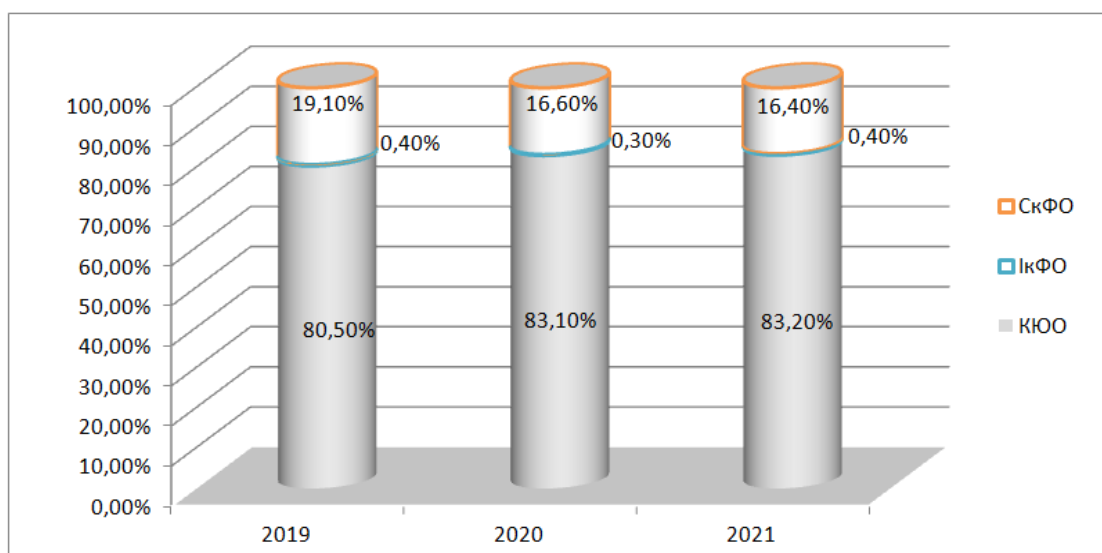

Рисунок 2.6 – Структура кредитного портфеля за видами кредитів Креді Агріколь Банку за 2019-2021 р.р., (%)

Джерело: побудовано автором за даними «Звіт про фінансовий стан»

Основні показники динаміки кредитного портфелю Креді Агріколь Банку по видам його позичальників наведені в наступній таблиці 2.9.

Таблиця 2.9 – Склад та структура кредитного портфелю Креді Агріколь Банку за галузями економіки та напрямками комерційної діяльності, 2019-2021 рр.

Види кредитів	2019 рік		2020 рік		2021 рік		Відхилення 2021/ 2019 (+;-)
	тис. грн.	%	тис. грн	%	тис. грн	%	
Оптова та роздрібна торгівля	8317385,0	33,2	11206508,0	31,6	11309675,0	38,6	2 992 290,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	6153664,0	24,6	9867393,0	27,7	8045719,0	27,4	1 892 055,0
Кредити фізичним особам	4891596,0	19,5	6058543,0	17,0	4959551,0	16,9	67 955,0
Переробна промисловість	5030503,0	20,1	5238399,0	14,7	3964654,0	13,5	-1 065 849,0
Інформація та комунікація	92533,0	0,4	1616641,0	4,5	116208,0	0,4	23 675,0
Транспорт	296942,0	1,2	1038976,0	2,9	632216,0	2,1	335 274,0
Інші галузі	278 442,0	1,1	482 874,0	1,6	278 923,0	1,1	481,0
Всього	25061065,0	100	29306946,0	100	35509334,0	100	10 448 269,0

Джерело : розраховано на основі даних фінансових звітів банку

За розрахованими даними таблиці 2.9 ми констатуємо про те, що протягом періоду дослідження 2019-2021 р.р. зростає загальна сума наданих кредитів банком на 10 448 269,0 тис.грн (на 42,0%). Таке зростання відбулося через зростання практично всіх видів кредитів (крім одного), що були надані банком за напрямами економічної діяльності його клієнтів.

Найбільшу питому вагу в структурі наданих кредитів займають видані кредити підприємствам оптової та роздрібною торгівлі 38,6%, що у вартісному вираженні становить 11309675,0 тис.грн. Також спостерігається тенденція до зростання їх вартості у 2021 році на 36,0% відносно 2019 року при значному зростанні їх питомої ваги на 5,4%. Далі йдуть видані кредити суб'єктам аграрного бізнесу, вартість яких зростає в динаміці на 1 892 055,0 тис.грн (30,7% відносно базисного року), а питома вага становить 27,4% (зростає в динаміці на 2,8% відповідно).

Третє місце за наданими кредитами займають кредити фізичним особам, вартість яких становить в 2021 році 4959551,0 тис.грн, що збільшується в динаміці на 1,2% відносно 2019 року. Щодо їх питомої ваги в загальній структурі кредитів, то вона складає 16,9% і зменшується в динаміці за період дослідження на 2,6%. І також достатньо високу питому вагу в загальній структурі кредитів займає кредитування підприємств переробної галузі – 13,5%, виявлено негативне зменшення питомої ваги в динаміці на 6,6%, а по вартості на 21,2% (1 065 849,0 тис.грн). Зазначимо, що максимальний рівень ризику, який був розрахований на 10 найбільших клієнтів у 2021 році становив 7 468 768 тис. грн. (2020 році - 7 686 110 тис. грн. відповідно).

Щодо інших видів кредитів, то вони мають незначну питому вагу в загальній структурі при частковому їх зростанні у вартісному вираженні.

Такий показник як коефіцієнт NPL до портфеля має зниження до 1,0% в 2021 році відносно 1,3% у 2020 році. Це можна пояснити тем, що відбулося погашення проблемного корпоративного портфеля та видючою кредитів лише клієнтам, що віднесені до категорії «здорові». Щодо коефіцієнту покриття NPL, то він зменшився в звітному році з 87% до 83% через частковий або повний вихід

старих проблемних корпоративних кредитів, під які вже були раніше сформовані відповідні кредитні резерви. Те що в Креді Агріколь Банку відбувається досить надійне управління ризиками та достатній рівень його кредитного ризику були підтверджені результатами оцінки щодо стабільності банку. Її було проведено НБУ у звітному 2021 році і за результатами було запроваджено таку оцінку як Asset Quality Review. Тобто оцінювали таке: якою була якість як активів банківської установи так і якість отриманої застави, в результаті чого визначили певні потреби капіталізації за такими макроекономічними сценаріями стрес-тестування як базовим і негативним.

Програма пільгового кредитування 5-7-9% включає декілька напрямків фінансування:

- ✓ Антикризовий COVID (напрямок 2), що призначається для заходів щодо запобігання виникненню та поширенню хвороби COVID-19 в Україні та подолання її наслідків. Цей напрямок діятиме впродовж всього терміну дії карантину + 90 днів.

- ✓ Рефінансування (напрямок 3), що дається для того, щоб рефінансувати наявну заборгованість за тими кредитами, що вже існують на бізнесові цілі в банках України (термін дії до 01.09.2022р.).

- ✓ Для С/Г товаровиробників (напрямок 5), що призначений для фінансування сільськогосподарських товаровиробників (на період воєнного стану до 31.10.2022р.).

- ✓ З 2022 року запроваджений Антивоєнний (напрямок 6) для того щоб фінансувати діяльність, що запобігає російській агресії, а також допомагає долати її наслідків (діятиме впродовж дії воєнного стану в країні) [15].

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОЇ ПІДТРИМКИ АГРАРНОЇ СФЕРИ БАНКІВСЬКОЮ УСТАНОВОЮ

3.1 Обґрунтування доцільності фінансово-кредитної підтримки суб'єктів аграрного бізнесу АТ «Креді Агріколь Банк» в Сумському регіоні

АТ «Креді Агріколь Банк» є досить активним щодо підтримки розвитку сільського господарства в Україні. Одним із його напрямків діяльності полягає саме у співпраці з Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України щодо надання фінансування аграріям державних дотацій. Банк бере участь у всіх державних програмах щодо компенсації агробізнесу.

На рисунку 3.1 надана інформація щодо кредитного портфелю за видами послуг регіонального відділення Креді Агріколь Банку у м.Суми за 2021р.

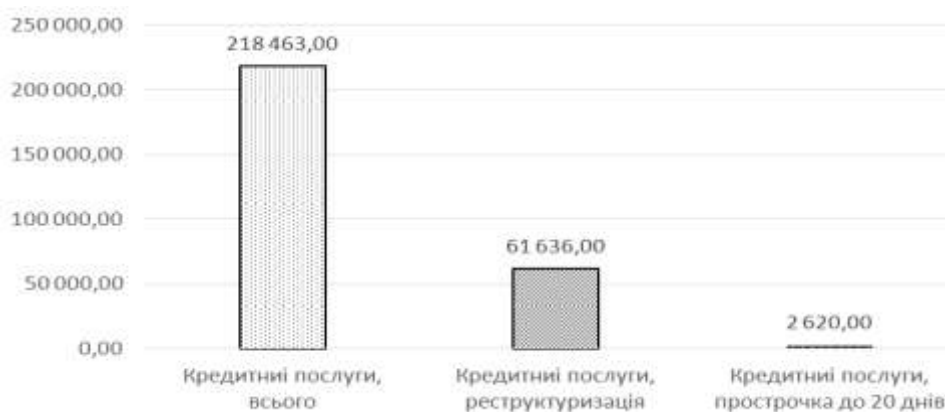

Рисунок 3.1 – Кредитний портфель за видами послуг регіонального відділення АТ «Креді Агріколь Банку» у м.Суми за 2021 р.р., тис.грн

Джерело: побудовано автором за даними регіонального відділення банку

Відповідно до нього у звітному році всього кредитних послуг було надано на суму 218463,0 тис.грн. Кредитних послуг щодо реструктуризації кредитів

надано на суму 61636,0 тис.грн, та кредитних послуг на суму 2620,0 тис.грн там де вже є просрочка до 20 днів.

Для своїх клієнтів Креді Агріколь Банк пропонує багато різних видів програм кредитування, де найбільшим попитом серед них користується державна програма «Доступні кредити 5-7-9%». Вона надає можливість отримати фінансування власного бізнесу на досить пільгових умовах: тобто спрощує доступ підприємствам малого та середнього бізнесу до банківського кредитування для того щоб отримати кредити за зниженою відсотковою ставкою.

Розберемо напрямок 5 «Доступні кредити 5-7-9%», який є метою нашого дослідження: фінансово-кредитна підтримка аграрної сфери. Так, на протязі 2019-2021р.р. надавалися такі пільгові кредити всім суб'єктам аграрного бізнесу з будь-яким річним доходом для поповнення їх обігових коштів чи придбання основних засобів. Термін кредитування до 12 місяців, сума - до 9 млн.грн. Базова процентна ставка є змінюваною з її щоквартальним переглядом (UIRD3m+маржа). Маржу встановлюють на рівні:

- річний дохід до 2 млн. євро – 7%;
- річний дохід 2-10 млн. євро – 6%;
- річний дохід понад 10 млн. євро – 5%.

Комісійна винагорода банку сплачується позичальником у таких розмірах: 0,75% за надання кредиту та 0,75% за його обслуговування.

На рисунку 3.2 зображено кредитний портфель за видами пільгового кредитування регіонального відділення Креді Агріколь Банку у м.Суми за 2019-2021 р.р. Можна зазначити те, що за державною програмою 5-7-9% на протязі періоду дослідження була тенденція до зменшення наданих кредитів з 67 млн.грн до 35 млн.грн., однак в 2022 році відбулося зростання таких кредитів.

Найбільш було видано звичайних кредитів на суму 165 млн.грн у 2019 році, розмір яких поступово зменшується на протязі 2020-2021 року і становить у 2021 році лише 23 млн.грн. Також достатньо високий розмір є по відновленню кредитних ліній в банку. В цілому кредитний портфель регіонального відділення

у м.Суми зменшується в динаміці і це негативний факт, якщо брати в цілому по головному банку.

Рисунок 3.2 – Кредитний портфель за видами кредитування регіонального відділення АТ «Креді Агріколь Банку» у м.Суми за 2019-2021 р.р., млн.грн

Джерело: побудовано автором за даними регіонального відділення банку

Крім вищезазначеної програми для аграріїв в Креді Агріколь Банку є ще Програма компенсації 25% вартості придбаної техніки та обладнання. За її умовами юридичним особам та фізичним особам – підприємцям, які займаються постачанням сільськогосподарських товарів. Єдина умова при цьому є відносно питомої ваги вартості таких товарів, яка має бути не менш ніж 75% від вартості всіх товарів, які поставляються ними. Термін звітності – попередні 12 послідовні звітні податкові періоди в сукупності, а для нових суб'єктів господарювання має бути звітність за кожний окремий звітний період. Розмір компенсації у 25% вартості (без ПДВ) відноситься до тієї вітчизняної техніки та обладнання, що входить у визначений «Перелік» та яка була придбана власними чи кредитними коштами [15].

За цією програмою щомісячно до 10 числа банком надається відповідний Реєстр в Міністерство аграрної політики саме з тих аграрних суб'єктів, якими було придбано визначену Переліком техніку та обладнання (електронний та паперовий вигляд). Відповідно Міністерство направляє в банк призначені

бюджетні кошти (кожного місяця до 25 числа) і впродовж трьох робочих банківських дня вони мають бути перераховані клієнтський поточний рахунок.

Банком не надається така компенсація у разі, коли:

- ✓ суб'єкт є таким, відносно якого була порушена справа про банкрутство;
- ✓ суб'єкт, якого вже визнали банкрутом;
- ✓ ті, що відносяться до суб'єктів, що знаходяться в стадії ліквідації;
- ✓ у яких є прострочена більше ніж 6 місяців заборгованість за платежами;
- ✓ було придбано таке обладнання, що призначене щоб зберігати та переробляти зерно, а вартість якого вже частково була компенсована через програму «Державної підтримки розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції» і яке не підлягає під часткове відшкодування за умовами програми.

Ще однією із програм фінансово-кредитної підтримки агровиробників від банку є спеціальні умови щодо фінансування за допомогою підприємств-партнерів таких як John Deere, CLAAS, LEMKEN та інші [15].

Отже, банки в своїй більшості співпрацюють із великими та середніми аграрними підприємствами, але досить не всі результативно працюють саме з невеликими фермерськими господарствами. До того ж відсоткові ставки за маленькими кредитами зазвичай є вищими за кредити для середніх та великих підприємств аграрного сектору. Проте, якщо діяльність малих суб'єктів господарювання в цій сфері є прозорою, то такий суб'єкт господарювання дійсно зможе отримати кредит або фінансування і на пільгових умовах.

Останнім часом, а саме за період дії воєнного стану в Україні у межах державної програми фінансування «Доступні кредити 5-7-9%» суб'єкти господарювання уклали 11 986 кредитних договорів на суму близько 50,0 млрд. грн. З них в банках державного сектору укладено 9 555 кредитних договорів на загальну суму близько 28 млрд. грн). За даними Міністерства економіки України виявлено так би мовити кредитний рекорд пільгового кредитування аграрної

сфери саме по визначеній програмі, а це майже 52% від наданих банками кредитів. Це сприятиме тому, що аграрні суб'єкти господарювання зможуть більш швидко відновлювати свою господарську діяльність після закінчення воєнних дій і, особливо це актуальним питанням є в тих регіонах де вони вже закінчилися. Лідерство серед регіонів щодо пільгового кредитування агробізнесу є м.Київ та Київська область, Харківська, Одеська, Львівська та Дніпропетровська області. [14]

3.2 Напрямки удосконалення фінансово-кредитної підтримки суб'єктів аграрного бізнесу АТ «Креді Агріколь Банк»

Ефективний механізм фінансово-кредитної підтримки саме аграрної галузі забезпечується не тільки на рівні держави, а й на рівні окремих регіонів. Механізм будь-якої системи забезпечується динамічним розвитком об'єкта і в де може виникати певні проблеми в залежності від специфіки тієї чи іншої галузі, зокрема це стосується саме аграрної. Як відомо існують внутрішні та зовнішні ризики ведення сільськогосподарської діяльності. Внутрішніми ризиками є ті, що стосуються великої ймовірності до отримання збитків в цій галузі, тому і існує зменшена зацікавленість інвесторів (іноді взагалі відсутній їх інтерес). Також можна сюди віднести й досить довгий період щодо оформлення банківських послуг та їх значна вартість. Ще одним із факторів ризику є наявність у агропідприємств висококваліфікованих працівників, які б могли проводити точну оцінку проектів та бізнес-планів [12].

Зовнішні ризики пов'язані із нестійкістю ринку аграрної продукції, нескординованістю у прийнятті управлінських рішень між органами виконавчої влади, кредитними організаціями і самими суб'єктами аграрного бізнесу Також існує невизначений характер самої фінансової підтримки.

Фінансові ресурси, які залучаються аграрними виробниками на виробництво продукції, припускають більш послідовну реалізацію грошово-

кредитної політики держави, розробки заходів щодо удосконалення кредитної системи та кредитного механізму.

Існують програми, що дають змогу здешевити надання банками позик. Це – програми фінансових установ у межах співпраці з різними іноземними фондами та структурами (Німецько-український фонд, Фонд Western NIS, Європейський інвестиційний фонд та ін.). Вони дають змогу поетапно впровадити в Україні нові види фінансової підтримки, а саме – часткову компенсацію процентних ставок за кредитами, які надають під бізнес-проекти, компенсацію лізингових платежів. Передбачається розширення програми мікрокредитування, а також для розвитку відповідної інфраструктурної підтримки [13].

Також нами вже зазначалося у першому розділі роботи щодо проекту «Основний кредит для аграрної галузі – Україна» від Європейського Інвестиційного Банку. Через цю програму до України надійшла позика розміром 400 млн. євро для надання фінансування тим підприємствам, що провадять діяльність у сфері створення ланцюжків доданої вартості зернових, олійних культур та аквакультури/рибальства. Це дало можливість підвищити конкурентоспроможність продукції українських агровиробників як національних так і на міжнародних ринках. Програма має механізм фінансового посередництва, тобто ЄІБ надає кредитні ресурси Міністерству фінансів України, воно передає їх вже відібраним банкам-учасникам, а ті вже кредитують агроклієнтів.

Тому однією із пропозицій щодо покращання фінансово-кредитної підтримки аграрної сфери можна запропонувати АТ Креді Агріколь Банку стати учасником такого роду міжнародних програм для розширення можливостей щодо фінансування своїх клієнтів. Тому що дана програма має підтримку від Проекту Технічної Допомоги, що в свою чергу надає безкоштовно як передкредитну так і посткредитну підтримку для банків-партнерів та їх позичальникам.

Аграріям, особливо на такі важливі періоди їх діяльності як посівна та збір урожаю завжди потрібні додаткові кошти, яких як правило в них не має. А зараз взагалі у них не має можливості експортувати минулорічний урожай, як це було у минули роки. Тому що практично уся інфраструктура українських портів є

заблокованою російськими військами. Міністерство аграрної політики визначило загальну потребу в додаткових коштах у 100 млрд.грн саме для вищезазначених цілей.

Тому Кабміном України було затверджено постанову «Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо забезпечення кредитної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам». Відповідно до якої вже впродовж 2022 року держава через банки почала надавати суб'єктам аграрної сфери наступні види грошової підтримки, яка стосується:

- виключно малих та середніх аграрних виробників, у яких оборот становить не більше 20 млн. євро/рік та які оброблюють до 10 тис.га землі;
- компенсації відсоткової ставки за вже взятими кредитами, а максимальна сума кредиту має бути 50 млн. грн.;
- кредитування здійснюється на ведення сільськогосподарської діяльності (на посівну та збір урожаю) терміном дії воєнного стану;
- суб'єкт підприємництва обов'язково має бути сільськогосподарським товаровиробником у значенні, що наведено в ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства України»;
- терміном кредитування є 6 місяців та максимальним розміром державної гарантії за портфельними кредитами сягає до 80%.

Отже, АТ Креді Агріколь Банк також є учасником даної програми фінансування та надає весь спектр кредитних послуг, що подібно продовжувати робити й на наступні періоди.

Також через Міністерство аграрної політики та продовольства України проводилося та має продовжуватися все, що спрощує процедури полегшення як посівних кампаній так і збору урожаю:

- для того щоб забезпечити аграрні підприємства якісним насінням для проведення посівної, то період дії воєнного стану було скасовано додаткові процедури щодо здійснення його сертифікації;
- дозволило на період дії воєнного часу експлуатувати сільгоспмашини без їх реєстрації;

- міністерство запустило так звану аграрну платформу через яку відбувається збір від аграріїв всіх їх актуальних потреб для проведення як посівної так і збирання урожаю (режим реального часу);

- запущена онлайн-платформа за допомогою якої є можливість покращити аграрні логістичні маршрути.

На жаль вже у новому Державному бюджеті України, який прийнято на 2023 рік відсутні фінансові ресурси для проведення державної підтримки агробізнесу. Вони були не закладені тому, що в країні дуже складний економічний стан та проведення військових дій. Саме на підтримку оборонного сектору та соціальну сферу й було першочерговим завданням щодо фінансування. Тому фінансування аграрного сектору можна забезпечити за допомогою коштів як міжнародних організацій, міжнародних та українських банківських установ.

В 2023 році від Німеччини планується отримати 9 млн.євро для підтримки діяльності українського аграрного сектору. Гроші заплановані надати для закупівлі генераторів та відновлення тих фермерських господарств, що були в зонах бойових дій і постраждали від них. Ще Німеччиною готується спільний з Україною проект ще на 5 млн. євро, які підуть на розвиток нашого садівництва. Це наразі є досить актуальним для нашої країни і разом із вже існуючою урядовою програмою надасть додаткову можливість отримати грант. Гроші від нього підуть для розвитку власного садівництва, ягідництва та виноградарства. Дана українська урядова програма є популярною серед фермерства за період її дії вже було надано понад 240 млн. грн грантових коштів.

Також ведеться посилення співпраці і в напрямку реалізації ініціативи Grain from Ukraine (гуманітарна програма), до якої Німеччина першою приєдналася і в рамках якої було профінансовано транспортування із України до Ефіопії корабля з українським зерном. У Німеччині в Ганновері, була проведена світова виставка з тваринництва EuroTier 2022, в рамках якої провели фахову Міжнародну конференцію «Боротьба за існування українського тваринництва». На ній учасники розглянули ті широкомасштабні наслідки російської загарбницької війни для тваринництва України, які вже настали і вирішили яким чином можна

допомогти у забезпеченні сталого його відновлення після війни. Також тут було презентовано так званий План Маршалла, який розробили спеціально для української молочної галузі. Крім того, Німеччиною було обіцяно поставити комплекси ППО, які будуть захищати інфраструктуру портів в Одесі.

Тому, якщо на державному рівні на наступний рік, можливо й більше, немає коштів для фінансово-кредитної підтримки аграрного бізнесу, тоді їх фінансування має бути продовжено з боку банківських установ (особливо з іноземним капіталом). АТ Креді Агріколь Банк відноситься до великої міжнародної групи Креді Агріколь (Франція), що є лідером банківського страхування та управління активами на Європейському ринку саме по підтримці сільського господарства. Тому можна запропонувати йому продовжити підтримувати український аграрний бізнес через програми фінансування, що зображені на рис.3.3.

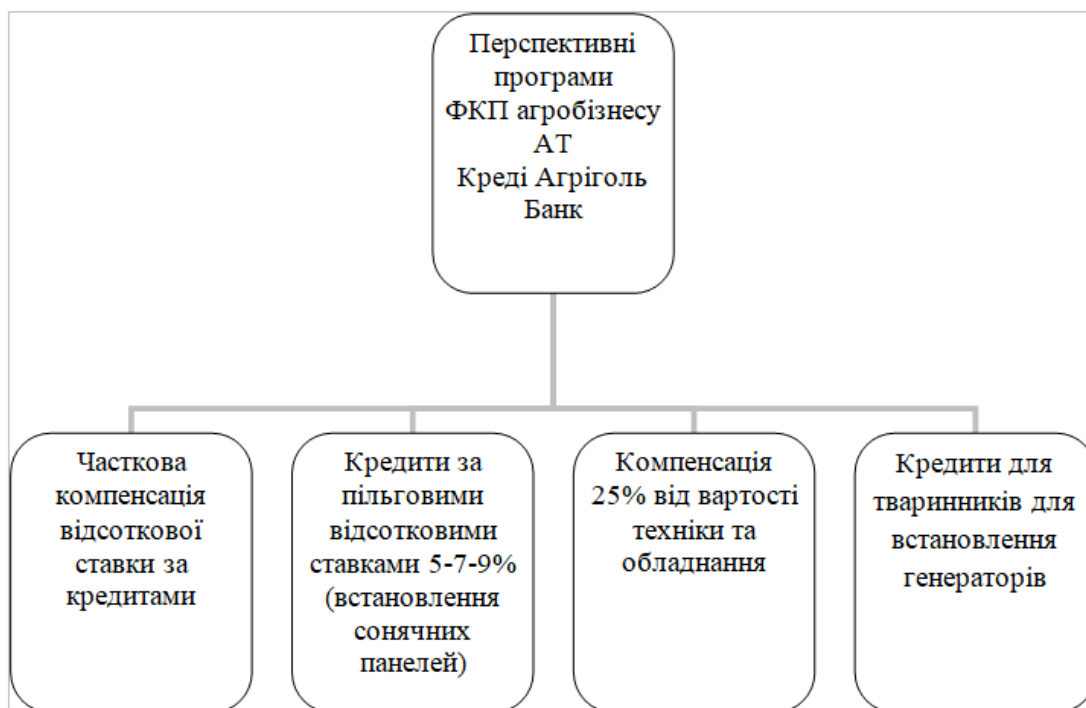

Рисунок 3.3 – Програми фінансово-кредитної підтримки агробізнесу АТ «Креді Агріколь Банк» на перспективу

Джерело: власна розробка

По-перше, відзначимо, що така державна програма як 5-7-9% нажалі припинила своє існування з 01.11.2022 року. Однак, важливою пропозицією є її відновлення саме в Креді Агроколь Банк, але розширити при цьому параметри видачі кредитів: для встановлення сонячних панелей на території агропідприємств. Ця програма може бути актуальною саме в сучасних умовах:

1. Програма користувалася достатнім попитом у суб'єктів аграрного бізнесу протягом її дії 2019-2022р.
2. Сучасні реалії життя та діяльності в умовах війни (відключення світла, тепла тощо);
3. Це має підтримати в більшості аграрні формування малого та середнього бізнесу, особливо ті, що були пошкоджені під час проведення бойових дій на початку війни та ті, що зараз потрапляють до цієї категорії в межах Сумської області.

Було проведено опитування клієнтів-аграріїв щодо користування даною програмою та можливості її подальшого здійснення в Креді Агроколь Банк. Отримані наступні результати, які зазначені у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Результати анкетування керівників аграрних підприємств щодо програми «Доступні кредити 5-7-9%» та доцільності її продовження для суб'єктів аграрної сфери в АТ «Креді Агроколь Банку»

Підприємство	Чи отримували ви фінансування за цією програмою?	Чи хотіли б скористатися цією програмою фінансування?	Чи потрібно продовжувати видачу кредитів за цією програмою?
ТОВ АФ «Довіра 2008»	+	+	+
ТОВ «Розсоші»	-	+	+
СФГ «Урожай»	+	+	+
ТОВ «Агросігма»	-	+	+
ТОВ «Україна»	+	+	+
ТОВ АФ «Біловоди»	-	-	-
ПП «Надь»	+	+	+

Джерело: власна розробка автора

За результатами опитування отримані наступні результати. В опитуванні прийняло участь 7 керівників аграрних підприємств Сумської області. З них 4 керівника підприємства вже скористувалися цією програмою пільгового фінансування, а 3 - ні, але мають бажання скористуватися нею у майбутньому. В цілому всі вони висловили думку про доцільність її продовження й надалі.

По-друге, пропонуємо ще одну окрему програму - кредитування тваринників для встановлення генераторів на фермах. Це допоможе в сучасних реаліях обігрівати тварин, особливо молочного напрямлення. А також по можливості переробляти отримане молоко на сир, сметану тощо.

3.3 Розрахунок економічного ефекту суб'єкту аграрної сфери від використання кредиту 5-7-9%

Щодо ефекту фінансового важеля, то він безпосередньо пов'язаний із формувальним впливом на ціноутворення саме в аграрній сфері виробництва. Саме він також пов'язаний із рівнем економічної рентабельності активів та рівнем середньої розрахункової ставки по кредиту з урахуванням економічної рентабельності активів суб'єктів господарювання. Зростання розмірів кредитування та підвищення ролі кредитної кооперації між українськими та іноземними банками, тими що пропонують кредитування саме аграрному бізнесу. Все це разом має бути поєднано із ефективним регулюванням цін на продовольчому аграрному ринку та забезпеченням фінансової стійкості цієї сфери. Формування ефективної фінансово-кредитної підтримки банками може формуватися лише під впливом державної підтримки та регулювання. Її ефективність залежить від механізмів прийняття рішень на різних рівнях та яким чином вони є доповненими один до одного. Разом вони формують єдину систему фінансово-кредитної допомоги та коригують ринковий економічний механізм [12,13].

Для розрахунку економічного ефекту кредитування для прикладу візьмемо ТОВ АФ «Довіра 2008» основним видом діяльності якої є сільськогосподарська

діяльність: 98% від загального обсягу чистої виручки належить вирощуванню зернових культур. Також воно займається і розведенням іншої великої рогатої худоби. Власні виробничі потужності товариства знаходяться у Сумській області, Роменський р-н, с. Коровенці. Фактична його діяльність здійснюється на землях Недригайлівського та Роменського районів Сумської області.

За результатами діяльності в 2021 році воно обробляло 3014,04 га земель на території Недригайлівського р-ну Сумської області та 2628,31 га земель на території Роменського р-ну Сумської області, тобто загальна площа обробітку становить 5 642,35 га. Саме на цій площі буде проведена посівна компанія. Основними посівними культурами в товаристві є кукурудза, люцерна, жито та соя. На балансі товариства є корови основного стада - 330 голів балансовою вартістю 7 724 тис. грн. і тварини на вирощуванні та відгодівлі (молодняк ВРХ) у кількості 387 голів (балансова вартість 5 973,0 тис. грн). В умовах воєнного стану підприємство працює у звичайному режимі, на його території вже відсутні воєнні дії. Обслуговуючим банком є АТ «Креді Агріколь Банк».

За результатами діяльності в 2021 році ТОВ АФ «Довіра 2008» отримало чистий дохід у розмірі 240,7 млн. грн., а його чистий прибуток склав 83,2 млн. грн. В таблиці 3.2 наданий розрахунок коштів на проведення посівної та збиральної компанії.

Таблиця 3.2 – Розрахунок потреби у грошових коштах для проведення посівної та збиральної кампанії ТОВ АФ «Довіра 2008», 2022 рік

Продукція	Посівна + збиральна компанія тис грн. без ПДВ 2021 р.	Витрати Всього (посівна + збиральна) тис. грн. без ПДВ 2022 р.	Витрати посівна тис. грн. без ПДВ 2022 р.	Витрати збиральна тис. грн. без ПДВ 2022 р.
Кукурудза	54 510,80	63 384,61	44 369,22	19 015,38
Соя	37 285,30	61 383,34	42 968,34	18 415,00
Жито	1 273,70	1 783,18	1 248,23	534,95
Люцерна	223,30	148,33	103,83	44,50
Силос	2 445,30	3 423,42	2 396,39	1 027,03
Сіно	348,50	487,90	341,53	146,37
Всього без ПДВ	96 086,90	130 610,78	91 427,54	39 183,23
Всього з ПДВ	115 304,28	156 732,93	109 713,05	47 019,88

Джерело : розраховано автором за даними ф. 29 с.г. товариства

Згідно даних таблиці загальні витрати на посівну та збиральну кампанію складатимуть 156,7 млн. грн. з ПДВ, в тому числі на посівну -109,7 млн. грн. з ПДВ, збиральну – 47,0 млн. грн. (середні витрати на 1 га у 2022 році – 28,68 тис. грн./га). Нормативне значення посівної в банку оцінюється 70,0%, збиральної – 30,0%. Відповідно до розрахунку, товариство вирішило взяти кредит на суму – 20,0 млн. грн., яка була використана на посівну кампанію (12,8% від загальних витрат на виробничий цикл 2022 року, або 18,2 % від затрат посівної) інші витрати посівної в сумі 89,7 млн. грн. та 47,0 млн. грн. збиральної кампанії підприємством буде здійснено за власний рахунок.

Кредитний продукт: програма «Доступні кредити 5-7-9%» для сільськогосподарських товаровиробників. Термін кредитування: 6 місяців з можливістю пролонгації до 12 міс. за окремим рішенням уповноваженого колегіального органу. Графік погашення: рівними частинами два останніх місяці кредитування.

Цільове використання: поповнення обігового капіталу, зокрема на проведення посівної кампанії, а саме на:

- насіння – 10,0 млн. грн,
- ЗЗР – 6,0 млн. грн.,
- дизпаливо -0,2 млн. грн.,
- на виплату заробітної праці працівникам – 3,8 млн. грн.

Постачальником насіння для товариства є ПРАТ «Лебединський насіннєвий завод», Постачальник ЗЗР «Носівське хлібоприймальне підприємство». При цьому можливими є зміни постачальників, виходячи з ринкової та військової ситуації, заміна кількості, виду товару або вартості товару.

В таблиці 3.3 наданий розрахунок потреби у фінансуванні посівної та збиральної кампанії ТОВ АФ «Довіра 2008».

За даними розрахунків таблиці 3.3 видно, що в період посівної кампанії 2022 року у товариства буде 12977,41 тис.грн грошових коштів, виручка від реалізації готової продукції рослинництва та тваринництва складе 17 539,66 тис.грн. заплановано повернення дебіторської заборгованості у розмірі 36377,78

тис.грн. в результаті товариство отримає надходжень в період посівної кампанії 66894,87 тис.грн.

Таблиця 3.3 – Розрахунок потреби у фінансуванні посівної та збиральної кампанії ТОВ АФ «Довіра 2008», 2022 рік, тис.грн

Потреба у фінансуванні	
<u>Посівна кампанія</u>	
Грошові кошти	12 977,41
Виручка від реалізації готової продукції рослинництва, тис.грн.	8 088,08
Виручка від реалізації готової продукції тваринництва, тис.грн.	78,28
Виручка від реалізації продукції тваринництва, тис.грн.(до закінчення посівної)	9 373,30
Повернення ДЗ	36 377,78
Виручка від реалізації іншої продукції (до закінчення посівної)	0,00
Всього надходження в період посівної кампанії	66 894,87
Витрати на посівну компанію	109 713,05
незавершене виробництво	16 114,50
запаси	9 383,96
Витрати на тваринництво	9 631,16
Повернення КЗ	4 624,69
витрати на погашення кредитів (тіло + %)	0,00
Всього витрат в період посівної кампанії	98 470,44
Дефіцит/профіцит на фінансування посівної компанії	-31 575,58
<u>Збиральна кампанія</u>	
Витрати на збиральну компанію	47 019,88
Дефіцит /профіцит на фінансування збиральної кампанії	0,00

Джерело : розраховано автором за даними звітності товариства

Щодо витрат на посівну компанію, то вони планово становлять 109713,05 тис.грн, з яких на незавершене виробництво заплановано 16114,50 тис.грн і на запаси 9 383,96 тис.грн. Також потрібно повернути кредиторську заборгованість на суму 4 624,69 тис.грн. Тому всього витрат в період посівної кампанії буде 98 470,44 тис.грн. Дефіцит грошових коштів на фінансування посівної кампанії становить -31 575,58 тис.грн. Витрати на збиральну кампанії становлять 47019,88 тис.грн.

Таким чином, отримання кредиту ТОВ АФ «Довіра 2008» на суму 20 млн. грн є виправданим і необхідним для проведення посівної кампанії підприємства. Процентну ставку банком було запропоновано: на проведення посівної кампанії -

0% річних протягом 6 місяців (після 6 місяців за окремим рішенням уповноваженого колегіального органу - процентна ставка не більше Індексу UIRD ЗМ + 5%).

При цьому має бути сплачені комісійні збори: за надання кредитних коштів (одноразово): 0,5% від суми кредиту та за управління кредитними коштами в частині обслуговування позичкового рахунку (одноразово) - 0,5% від суми кредиту (в дату надання кредитних коштів). Забезпеченням за ГКД: 80% - портфельна гарантія КМУ, а 20% за рахунок власної сільськогосподарської техніки під заставу (сума 12 238 402,77 грн).

Розрахунок ефекту фінансового левєриджу ТОВ АФ «Довіра 2008» за 2021 рік та прогнозні 2022-2023р.р. представлено у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4 – Розрахунок ефекту фінансового левєриджу ТОВ АФ «Довіра 2008» протягом 2021 – 2023 рр.

№	Показники	2021 р.	План 2022 р.	Прогноз 2023 р.
1	Валова рентабельність активів, %	67,2	68,0	68,5
2	Вартість позичених фінансових ресурсів,%	5	5	5
3	Диференціал фінансового левєриджу (р.1 – р.2)	62,2	63,0	63,5
4	Середньорічна сума позичених фінансових ресурсів за рахунок банківських кредитів, тис. грн.	420,0	20000	25000
5	Середньорічна сума власних фінансових ресурсів, тис.грн	36000	37800	39690
6	Коефіцієнт фінансового левєриджу (р.4 / р.5)	0,01	0,5	0,6
7	Ефект фінансового левєриджу, %	0,62	31,5	38,1

Джерело: розраховано на основі ф1 та ф2 фінансової звітності підприємства

За даними розрахунками таблиці ми констатуємо те, що отримано позитивний результат, тобто ефект від кредитування для ТОВ АФ «Довіра 2008» є і він покращується. Нами для основи розрахунків було взято звітний 2021 рік, плановий 2022 рік та прогнозний 2023 рік. За період нашого дослідження валова рентабельність активів зростає з 67,2% до 68,5% і вона знаходиться на достатньо високому рівні. Вартість позичених коштів становить 5,0% (пільгова відсоткова ставка за програмою 5-7-9%), відповідно диференціал фінансового левєриджу

зростає з 62,2 до 63,5. Сума позичених фінансових ресурсів в банку в 2021 році становила лише 420 тис.грн, в 2022 році товариство отримало кредит в розмірі 20 млн.грн, а в прогнозний 2023 рік – 25 млн.грн (за умов продовження дії програми – взято умовно для розрахунку прогнозу). Тому в результаті покращується як сам коефіцієнт фінансового левериджу з 0,01 до 0,6. Ефект фінансового левериджу відповідно зросте від 0,62% у 2021 році (при мінімальній сумі отриманого кредиту), 31,5% в 2022 році при отриманні 20 млн. грн кредиту та до 38,1% у прогнозний 2023 рік (25 млн.грн). Таким чином, з'ясовано, що для ТОВ АФ «Довіра 2008» є більш ефективним брати саме такі великі суми ніж маленькі, навіть під таку відсоткову ставку 5% (хоча й підприємство в 2022 році отримало кредит під 0%).

Отже, у бюджеті 2023 після проведених поправок та обговорень передбачили подальше кредитування підприємств аграрної сфери, а також обговорюються напрямки залучення кошти з ЄС та США. До них відносяться й урядові програми, а також кошти приватних фондів: наприклад з фонду Говарда Баффета. Саме він має наміри допомагати українському аграрному бізнесу та вже забезпечує підприємства (фермерство) з більшості областей якісним насінням для посівної 2023 [17]. Саме в цей складний для України час вона почала активно переходити від сировинної економіки агросектору до економіки з доданою вартістю. А більшість із фермерів вже почали встановлювати у себе обладнання й почали переробляти власну продукцію.

ВИСНОВКИ

Останні події, які почалися у лютому 2022 року в Україні, змінили як саму країну так і її фінансовий сектор, зокрема й процеси фінансово-кредитної підтримки аграрної сфери. Банки разом з державою продовжили кредитувати критично значущі в цих умовах війни галузей: аграріїв, харчовиків, виробників товарів першої необхідності та медичної продукції та інші. Процес кредитування почало переважно проводитися за підтримки державних урядових програм.

Досить значне місце в українській економіці займає саме аграрна сфера, від розвитку якої залежить і національна економіка країни, і добробут її населення. Отже, в сучасних умовах аграрії, особливо малий та середній агробізнес, у своїй діяльності має певні проблеми. Так, це стосується дефіциту власних оборотних коштів, що є важливо необхідними для ведення власного виробництва агропродукції через сезонність виробничого процесу, який в цій галузі є найбільш впливовим. Тому і виникає в них така нагальна потреба у знаходженні цих коштів за рахунок і власних джерел, але в більшості випадків це через отримання кредитних ресурсів у банківських установах.

За 2021 рік у межах програми «Доступні кредити 5-7-9» було надано до 25% всіх нових чистих кредитів, що становить 64 млрд. грн у гривневому еквіваленті. Також останніми роками український малий та середній аграрний бізнес почав розробляти довгострокові стратегії розвитку та планувати свої найбільш вартісні рішення на перспективу. Тому що з'явилася така можливість завдяки довгостроковим кредитним ресурсам від різних Європейських банківських установ.

Таким чином, як і бюджетне фінансування процес кредитування для виробників аграрної продукції, є не тільки шляхом їх підтримки з боку держави, а й головним джерелом для інвестування. Вивчивши інформацію щодо міжнародного досвіду, можна зробити висновок про те, що за кордоном діє більш розгалужена та ефективна як національна так і світова кредитна система. З її

допомогою відбувається стимулювання ефективного розвитку як самих кредитних відносин так і всього кредитного забезпечення аграрної сфери.

АТ «Креді Агріколь Банк» є найстарішим іноземним банком в Україні і працює на ринку банківських послуг з 1993 року і входить у ТОП-5-ку найнадійніших та найкомфортніших банків України. Вже більше 10 років Креді Агріколь є стратегічним партнером для агробізнесу і, навіть зараз, в умовах війни він проводить фінансування та кредитування по всім договорам. Більше за 90% кредитних ресурсів йдуть на поповнення оборотного капіталу агробізнесу, а кожний 4-й аграрний клієнт є таким усі ці 10 років. Для клієнтів агробізнесу Креді Агріколь надає достатню кількість різних фінансових продуктів та постійно розробляє нові партнерські програми (вони стосуються привабливості умов фінансування та підтримки агробізнесу). Так, в 2021 р. Банком було запропоновано 58 партнерських програм фінансування оборотних коштів та інвестиційних потреб агробізнесу, зокрема й лізингові програми, обсяг яких зріс на 11 програм за рік.

На кінець 2021 року вже майже 11% частки кредитного ринку займають саме агрокредити, питома вага яких збільшилася на 2% в порівнянні із 2020 роком. Кількість активних клієнтів-аграріїв становить 3200 і у порівнянні з 2020 роком відбулося їх збільшення на 3%. Також Банком за рік було проведено 11 різних аграрних заходів.

Провівши дослідження фінансових результатів діяльності банку було отримано те, що на протязі періоду дослідження 2019-2021 р.р. чистий прибуток банку негативно зменшився на 10,2%, тобто на 177211,0 тис.грн. Розмір регулятивного капіталу разом із прибутком банку становить майже 6,5 млрд. грн. у 2021 році, що є більшим на 0,3 млрд. грн, відносно 2020 року. Основним фактором впливу на таке зростання було отримання на 67,0% більший розмір прибутку ніж у 2020 році, який був для банку найгіршим в сенсі отримання прибутку. Банком на протязі 2019-2021 р.р. підтримується значний запас за всіма нормативами капіталу (Н1, Н2 та Н3) та запас за всіма нормативами ліквідності

(H6, NSFR, LCR_{ВВ} та LCR_{ІВ}), що позитивно впливає як на його імідж так і загальні результати діяльності.

Кредитний портфель Креді Агріколь Банку складається із таких портфельів у своїй загальній структурі: корпоративний 70%, МСБ 15% та роздрібний 15%. Також збільшується загальна сума кредитного портфеля банку на 42,0%, а в динаміці збільшуються усі види кредитів. Друге місце в структурі кредитів - кредити суб'єктам аграрного бізнесу, вартість яких зростає в динаміці на 30,7% відносно базисного року, а питома вага становить 27,4% та зростає в динаміці.

Для своїх клієнтів Креді Агріколь Банк пропонує багато різних видів програм кредитування, де найбільшим попитом серед них користується державна програма «Доступні кредити 5-7-9%». Вона надає можливість отримати фінансування власного бізнесу на досить пільгових умовах: тобто спрощує доступ підприємствам малого та середнього бізнесу до банківського кредитування для того щоб отримати кредити за зниженою відсотковою ставкою.

Ефективний механізм фінансово-кредитної підтримки саме аграрної галузі забезпечується не тільки на рівні держави, а й на рівні окремих регіонів. Тому було розглянуто кредитний портфель за видами пільгового кредитування регіонального відділення Креді Агріколь Банку у м.Суми, в якому за період дослідження за державною програмою 5-7-9% була тенденція до зменшення наданих кредитів з 67 млн.грн до 35 млн.грн., однак в 2022 році відбулося зростання таких кредитів. Найбільш було видано звичайних кредитів на суму 165 млн.грн у 2019 році, розмір яких поступово зменшується і становить у 2021 році лише 23 млн.грн.

Тому однією із пропозицій щодо покращання фінансово-кредитної підтримки аграрної сфери можна запропонувати АТ Креді Агріколь Банку стати учасником міжнародних програм для розширення можливостей щодо фінансування своїх клієнтів. Також відзначимо, що така державна програма як 5-7-9% нажалі припинила своє існування з 01.11.2022 року. Однак, важливою пропозицією є її відновлення саме в Креді Агріколь Банк, але розширити при цьому параметри видачі кредитів: для встановлення сонячних панелей на

території агропідприємств. По-друге, пропонуємо ще одну окрему програму - кредитування тваринників для встановлення генераторів на фермах. Це допоможе в сучасних реаліях обігрівати тварин, особливо молочного напрямлення, а також по можливості переробляти отримане молоко на сир, сметану тощо.

Для розрахунку економічного ефекту кредитування по програмі «Доступні кредити 5-7-9%» було обрано ТОВ АФ «Довіра 2008» Сумської області, яке отримало пільговий кредит на суму – 20,0 млн. грн. на посівну кампанію 2022р. Було проведено розрахунок ефекту фінансового левериджу і отримано позитивний результат, тобто ефект від кредитування для товариства є і він покращується за прогнозами на 2022-2023р.р. Нами для основи розрахунків було взято звітний 2021 рік, плановий 2022 рік та прогнозний 2023 рік. Таким чином, з'ясовано, що для ТОВ АФ «Довіра 2008» є більш ефективним брати саме такі великі суми ніж маленькі, навіть під таку відсоткову ставку 5% (хоча й підприємство в 2022 році отримало кредит під 0%).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврамчук Л.А., Десятник Н.О. Роль кредитування для аграрного сектору України. *International scientific journal «Grail of Science»*. №5. 2021. С.40-43.
2. Артем'єва О. О. Банківське кредитування АПК: сучасний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. - Вип. 21(1). - С. 13-18. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_21%281%29_4 (дата звернення 15.10.2022).
3. Бержанір І. А. Банківське кредитування: сучасний стан та перспективи розвитку. *Modern Economics*. 2020. № 20(2020). С. 26-30. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V20\(2020\)-04](https://doi.org/10.31521/modecon.V20(2020)-04).
4. Бондарук Т. Г., Лукашук М. В. Особливості та перспективи банківського кредитування сільського господарства на сучасному етапі розвитку економіки України. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2020. № 3. С. 84–92. doi: 10.31767/nasoa.3-2020.09.
5. Гребеник А.А. Доходність CREDIT AGRICOLE BANK як забезпечення надання ним фінансової підтримки аграрному сектору економіки України. Всеукраїнська наука конференція студентів і аспірантів СНАУ. Суми. 2022. С.100.
6. Колотуха С. М., Мельник К. М., Пономаренко О. В. Проблеми фінансово-кредитного забезпечення аграрного сектору економіки. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2021. Вип. 98(2). С. 123-134.
7. Непочатенко О. А. Кредитне забезпечення сільського господарства в розвинених країнах Європи. веб – сайт. URL: <http://intkonf.org/nepochatenko-oa-kreditne-zabezpechennya-silskogo-gospodarstva-vrozvinenih-krayinah-evropi> (дата звернення 01.09.2022).

8. Програма «Доступні кредити 5-7-9%» URL: [dostupni-krediti-5-7-9_approved_04.05.2020.pdf \(bdf.gov.ua\)](https://bdf.gov.ua/dostupni-krediti-5-7-9_approved_04.05.2020.pdf) (дата звернення 06.09.2022)
9. Решитько Т.В. Проблеми інвестування та кредитування аграрних підприємств України на рівні макроекономіки: зарубіжний досвід. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. вип. 6(39). 2021. С.37-46
10. Рябоконь В.П. Соціально-економічні умови розвитку аграрного сектору. *Економіка АПК*. №2. 2021. С.6-14.
11. Салогуб І. Кредитування аграрного виробництва: особливості, проблеми, напрями розвитку. *Підприємництво та інновації*. 2019. № 9. С. 49-53. URL: <https://doi.org/10.37320/2415-3583/9.7> (дата звернення 05.09.2022)
12. Трусова Н.В., Радченко Н.Г., Рубцова Н.М. Моделі банківського кредитування підприємств аграрної галузі. *«Ефективна економіка»*. №4. 2021. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/4_2021/9.pdf (дата звернення 10.10.2022).
13. Фурман І.В., Максименко Н.В., Гмиря В.П. Інструменти фінансово-кредитного механізму фінансування аграрного виробництва Черкаської області. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. №7. 2019. С.89-99.
14. Шалигіна І.В., Гребеник А.А. Банківське кредитування аграрного сектору в умовах воєнного стану. *Проблеми та перспективи розвитку української науки, ХСІХ Міжнародна науково-практична інтернет-конференція*. – м. Чернівці, 14 жовтня 2022 року. С.193-195.
15. Офіційний сайт АТ «Креді Агроколь Банк». URL: <https://credit-agricole.ua> (дата звернення 15.10.2022)
16. Офіційний сайт НБУ. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення 05.11.2022)
17. Укрінформ офіційна сторінка: URL: <https://www.ukrinform.ua> (дата звернення 30.08.2022)

18. Gerald Mashange, Allen M. Featherstone, Brian C. Briggeman Evaluating changes in credit rating quality of U.S. farmer cooperatives. *Journal of co-operative organization and management*. 2022 v.10 no.1 pp. 100153
[URL:https://pubag.nal.usda.gov/catalog/7585032](https://pubag.nal.usda.gov/catalog/7585032) (дата звернення 12.10.2022)
19. Jim Monke Agricultural Credit: Institutions and Issues. 2022. 16 p. URL: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R46768> (дата звернення 16.10.2022)
20. Kambali U., Panakaje N. A Review on Access to Agriculture Finance by Farmers and its Impact on their Income. URL: https://www.researchgate.net/publication/360386137_A_Review_on_Access_to_Agriculture_Finance_by_Farmers_and_its_Impact_on_their_Income (дата звернення 10.10.2022)
21. Sakhno A., Dotsiuk S. International experience of state support of entrepreneurship in the agricultural sector of the economy. DOI: 10.37128/2411-4413-2022-2-7. URL :<http://efm.vsau.org/storage/articles/November2022> (дата звернення 10.09.2022)
22. Simone Alfarano Omar, Blanco-Arroyo Banking sector concentration, credit shocks and aggregate fluctuations. URL: <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2022.110709> (дата звернення 11.09.2022)
23. LENDLORD офіційна сторінка URL: <https://landlord.ua/> (дата звернення 25.09.2022)